LUND UNIVERSITY

Företagande i civilsamhället - minskad slutenhet eller urholkad öppenhet : en rapport om Uma Bazaar - ett projekt i den tredje sektorn för att motverka hemlöshet och social utestängning

Levander, Ulrika

2008

Link to publication

Citation for published version (APA):
Levander, U. (2008). *Företagande i civilsamhället - minskad slutenhet eller urholkad öppenhet : en rapport om Uma Bazaar - ett projekt i den tredje sektorn för att motverka hemlöshet och social utestängning.* (Meddelanden från Socialhögskolan; Vol. 2008, Nr. 1), (Research Reports in Social Work; Vol. 2008, Nr. 1). Socialhögskolan, Lunds universitet. http://www.soch.lu.se/images/Socialhogskolan/Meddelandeserien20081.pdf

Total number of authors:
1

General rights
Unless other specific re-use rights are stated the following general rights apply:
Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.
• Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
• You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
• You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal

Read more about Creative commons licenses: https://creativecommons.org/licenses/

Take down policy
If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

LUND UNIVERSITY

PO Box 117
221 00 Lund
+46 46-222 00 00

Download date: 27. Apr. 2024

Meddelanden från Socialhögskolan 2008:1

Företagande i civilsamhället - minskad slutenhet eller urholkad öppenhet

En rapport om Uma Bazaar - ett projekt i den tredje sektorn för att motverka hemlöshet och social utestängning

Ulrika Levander

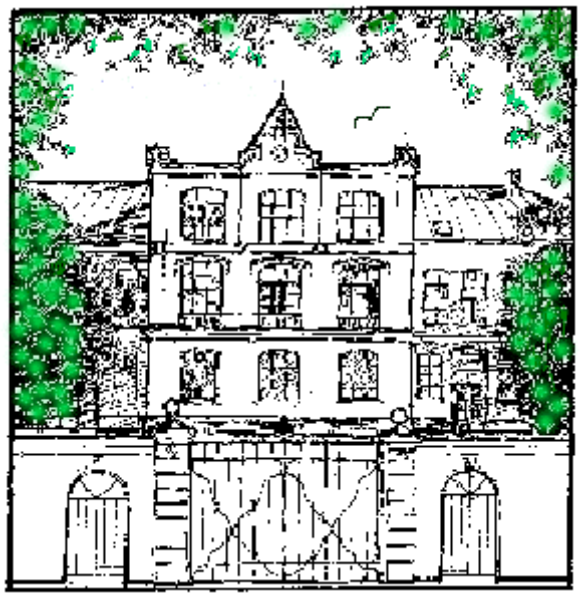

Socialhögskolan

Lunds universitet

© 2008 Socialhögskolan
Redaktör: Arne Kristiansen
Adress: Lunds Universitet, Socialhögskolan, Box 23, 221 00 Lund.

ISSN 0282-6143

Innehåll

KAPITEL 1. INLEDNING 4

BAKGRUND 4
DISPOSITION 5

KAPITEL 2. CIVILSAMHÄLLETS FÖRÄNDRING 7

EN IDEELL SEKTOR – DEN TREDJE OCH CIVILA 7
SOCIAL EKONOMI – EN ARENA FÖR SAMFÖRSTÅND 9
CIVILSAMHÄLLETS RÖRELSER 9
NYA INSTITUTIONELLA KONSTRUKTIONER 10
IDEELL DYNAMIK 10
OLIKA DEFINITIONER AV SOCIALT FÖRETAGANDE 11
NYGAMMAL ORGANISERING KRING HEMLÖSHET 13
HEMLÖSHETENS DISKURS – MÖJLIGA MÅL OCH MEDEL 13
PROJEKTET SOM LEGITIMITET 15
PROJEKTETS PARADOXER 15

KAPITEL 3. UTVÄRDERINGENS SYFTE, DESIGN OCH GENOMFÖRANDE 17

INSAMLING AV EMPIRISKT MATERIAL 17
METOD; PRE-POST DESIGN 19
TEORETISK KOPPLAD UTVÄRDERING 20
DISKURSANALYS SOM METOD OCH TEORI 20
VALIDITET OCH RELIABILITET 21

KAPITEL 4. TEORI 23

KOGNITIVA INSTITUTIONER – SOCIALA KONSTRUKTIONER 23
LEGITIMITET SOM KONKURRENS 24

KAPITEL 5. PROJEKTET 26

BILDER AV PROJEKTET 26
PROJEKTET UMA BAZAAR 26
FÖRÄNDRING I ORGANISATION OCH BUTIK 29
DELTAGARGRUPPEN 30
Målgrupp och individdata 30
Måluppfyllelse 31
Resultat från pre/post studien 31

KAPITEL 6. DISKURSIVA BÖJNINGAR – DEN KVALITATIVA STUDIEN 34

RÖRELSE ÖVER TID – POLARISERING MELLAN ROLLER 34
RÖRELSE ÖVER TID 35
UMA BAZAARS PROGRAMTEORI – SOM DISKURSER 36
MÅNGA DISKURSER – MYCKET I GLÖMSKA 38
FLERA MÅL – VAGA SYFTEN 40
POLARISERING MELLAN ROLLER 41
DE ”SOCIALA” 41
DE ”KOMMERSIELLA” 43
NY KOMPOSITION AV DISKURSER 44
Målförskjutning 45
NYA DISKURSER – NYA KONFLIKTER 46
DELTAGARNAS BERÄTTELSER 46
Spänning mellan olika principer 46
Den enskildes ensamma promenad 48
Nya diskurser – förändrade mål 50
Projektets diskursiva brott 52
Institutionellt oförankrade diskurser 52

EXTERN SYN PÅ PROJEKTET 53

KAPITEL 7. SLUTSATS OCH SAMMANFATTANDE REFLEKTIONER 55

MÅLUPPFYLLELSE – FÖR BRUKARE OCH PROJEKT 56
ARENOR, SEKTORER OCH SFÄRER 57
FRÅNSTEG FRÅN TANKEMODELLEN 57
LEGITIMITET FÖR ÖVERLEVNAD 59
REKOMMENDATIONER 60

REFERENSER 62

Kapitel 1. Inledning

I nästan alla industrialiserade länder sker idag en märkbar tillväxt i den tredje sektorn. Framförallt sker tillväxten bland organisationer som kan sägas representera ett nytt uttryck för denna sektor och vars framväxt huvudsakligen bör förstås mot bakgrund av 1990-talets ekonomiska kris och försvagade europeiska välfärdsstater (Defourny, 2001:1; Wijkström & Einarsson, 2006:7). Socialt företagande framträder idag som ett exempel på ett sådant nytt, och alltmer omtalat, organisatorisk uttryck. I sociala företag blandas traditionellt motsatta principer från privat marknad, ideell verksamhet och offentlig sektor i syfte att skapa social inkludering och delaktighet för olika utsatta grupper samhället (Nyssens, 2006). I denna rapport utvärderas ett försök att utveckla ett socialt företag i Malmö under åren 2005-2007. Projektet, Uma Bazaar, drevs under sin projekttid som ett hemlöshetsprojekt inom den ideella sektorn av föreningen Situation Syd, som fram till och med 2006 även drev hemlöshetstidningen Aluma i Malmö. Syftet med initiativet var att erbjuda gatutidningen Alumas försäljare en möjlighet att ta ett steg vidare genom drogfri sysselsättning, arbetsträning och praktik i en butik som sålde rättvisemärkta varor. Målsättningen var att projektdeltagarna vid projekttidens slut också skulle ges möjlighet att driva butiken vidare på egen hand i kooperativ form – som ett socialt företag.

Bakgrund

Sedan januari 2002 leder Socialstyrelsen ett nationellt arbete för att utveckla metoder som kan motverka hemlöshet. På regeringens uppdrag har Socialstyrelsen även genomfört tre hemlöshetsräkningar i landet sedan 1993. Denna rapport är en slutrapport från utvärderingen av ett av de projekt som beviljades medel från Socialstyrelsen för att motverka hemlöshet under projektperioden 2005-2008[1]. Under den första projektperioden, 2002-2005, avsattes totalt 30 miljoner kronor för uppdragets räkning, en summa som fördelades till 19 lokala hemlöshetsprojekt runt om i landet. I februari 2005 förnyades Socialstyrelsens uppdrag och ytterligare 30 miljoner kronor avsattes och fördelades till ett antal lokala hemlöshetsprojekt, varav Uma Bazaar utgjorde ett.

Projektet *Uma Bazaar* drevs alltså under åren 2005 till 2007 som ett arbetsträningsprojekt för hemlösa av den ekonomiska föreningen Situation Syd i Malmö. Då projektidén gick ut på att låta hemlösa tidningsförsäljare göra det som de är bäst på, att sälja, beskrivs idén i projektansökan som ”ett naturligt steg vidare för gatutidningsrörelsen”. Verksamheten erbjöd ”*drogfri sysselsättning, arbetsträning och praktik för kvinnor och män som på grund av hemlöshet, psykiskt funktionshinder*

[1] Rapportens innehåll är i stort sett identiskt med innehållet i den utvärderingsrapport om Uma Bazaar, som redovisades för Socialstyrelsen i januari 2008.

och/eller missbruk har utvecklat ett utanförskap"[2]. Arbetsträningen gavs i anslutning till den butik som utvecklas i verksamheten och som hade samma namn som projektet, Uma Bazaar. Butiksförsäljningen utgjordes vid projektets start huvudsakligen av varor som hade producerats enligt den indiska motsvarigheten till rättvisehandelns kriterier, vilket ingår i vad som kallas *fair trade*. Varorna importerades från indiska kooperativ genom ett företag som i samband med projektets initiering startades av projektledaren. Genom att stötta producenter i u-länder bar projektet även på en dubbel tanke om att hjälpa människor i utanförskap såväl lokalt som globalt.

Enligt projektidén skulle deltagarna vara delaktiga i att starta upp och driva affären. Målsättningen var också att ge de deltagare, som vid projekttidens slut hade fått en anställning i butiken, en möjlighet att driva verksamheten vidare på egen hand i kooperativ form. Det som gjorde Uma Bazaar unikt bland de hemlöshetsprojekt som Socialstyrelsen delfinansierade under projektperioden var att verksamheten utgjorde ett försök att starta upp ett så kallat socialt företag[3], där utsatta brukargrupper driver näringsverksamhet för att skapa bättre förutsättningar för sig själva. Ett socialt företag kan kortfattat beskrivas som en verksamhet som bedrivs fristående från offentlig sektor och som i sin verksamhet kombinerar sociala och kommersiella idéer i syfte att motverka marginalisering och utanförskap.

Totalkostnaden för projektet beräknades vid dess start till 8 miljoner kronor för projekttiden 2005-08-01-2007-06-30. Av denna kostnad skulle Socialstyrelsen bidra med 1,2 miljoner kronor och Svenska ESF-rådet med drygt 3,1 miljoner kronor. Malmö stad, försäkringskassan och arbetsförmedlingen skulle i egenskap av medfinansierande myndigheter bidra med 3,6 miljoner kronor. Situation Syd skulle själv bidra med 131 000 kronor. Under hösten 2006 räknades projektbudgeten däremot ner av ESF-rådet, då medfinansieringsintäkterna för de deltagare som fanns i projektet inte uppgick till den summa som projektansvariga hade skissat på i projektansökan. Slutbudgeten för projektet stannade därför vid drygt 5,7 miljoner kronor. Av denna summa har Socialstyrelsen bidragit med 1,2 miljoner. Svenska ESF-rådet har bidragit med drygt 2,7 miljoner kronor och de medfinansierande myndigheterna med 2,9 miljoner kronor. Situation Syd bidrog som planerat med 131 000 som egen insats.

Disposition

Rapporten är indelad i sju kapitel. I kapitel ett till fyra presenteras tidigare forskning, syfte och frågeställningar samt teoretiska och metodologiska utgångspunkter för rapporten. I kapitel fem och sex presenteras, bearbetas och analyseras det empiriska material som under projekttiden har samlats in i utvärderingssyfte. Slutligen, i kapitel sju, analyseras och diskuteras sammanfattande reflektioner kring projektet, dess

[2] Enligt projektbeskrivning från 2005.
[3] Begreppet socialt företag definieras och presenteras närmare i kapitel två.

utveckling och de resultat som uppvisas i relation till de mål som initialt sattes upp i projektbeskrivningen.

För att sätta in Uma Bazaar i ett sammanhang utifrån den sektoriella organisering som verksamheten karaktäriseras av inleds rapportens första del med en presentation av den ideella sektorn samt dess roll, förändring och hybridisering i samtiden. Sektorn beskrivs och problematisera utifrån ett samtidsperspektiv, där begrepp som *social ekonomi* och *socialt företagande* också diskuteras, problematiseras och tydliggörs. Då Uma Bazaar även är ett projekt som drivs i syfte att motverka hemlöshet, görs också en kort forskningsöversikt kring hemlöshetsfrågan följt av en diskussion kring projektet som verksamhetsform. Rapportens första del avslutas sedan med en presentation av utvärderingens syfte, design och genomförande samt teoretiska och metodologiska utgångspunkter.

Kapitel 2. Civilsamhällets förändring

Projektet Uma Bazaar kategoriserades enligt dess huvudfinansiär, Svenska ESF-rådet, som ett initiativ inom *den sociala ekonomin*. I sin ursprungliga ambition att utveckla ett socialt kooperativ kan projektet också betraktas som ett försök att utveckla *ett socialt företag*. I en analys av det svenska civilsamhällets samtida expansion och förändring talar Wijkström och Einarsson (2006:8) både om ett sprängfullt socialt landskap och om ett samhällsvetenskapligt tomrum. Liknelsen understryker att det idag finns en begränsad kunskap kring det svenska civilsamhället och dess aktörer, trots den expansion och förändring som denna sektor under senare år har genomgått. För att teckna ett sektoriellt sammanhang kring den verksamhet som utvärderas i rapporten följer nu en redogörelse kring den ideella sektorns förändring, expansion och hybridisering i samtiden.

En ideell sektor – den tredje och civila

För att beskriva den grupp av organisationer som ingår i den tredje sektorn använder Philip Wijkström och Torbjörn Einarsson (2006) begrepp som *idéburna* eller *ideella organisationer*. Dessa organisationer karaktäriseras av att de är privat organiserade men att de, till skillnad från privata företag, drivs utan vinstintresse. Trots sitt oftast allmännyttiga uppdrag är de heller varken statliga eller kommunala. Tagna samman till en egen sektor representerar dessa verksamheter en speciell organisatorisk domän i samhället, som förutom *den tredje sektorn* även har kommit att gå under benämningar som *den ideella sektorn, det civila samhället* och *den sociala ekonomin* (Defourny, 2001:1; Wijkström & Einarsson, 2006:7).

Internationellt används framförallt begreppen *social ekonomi* och *non profit organisations* (NPO) för att beskrivna den tredje sektorn. Medan begreppet *social ekonomi* har fått en omfattande resonans i Europa och inom EU, används *non-profit* huvudsakligen i USA (Defourny, 2004:1). Det europeiska begreppet *economie sociale* utvecklades ursprungligen i Frankrike under 1800-talet och blev en officiell term inom EU 1989 (Westlund, 2001). I Sverige skapades en officiell definition 1998 då Kulturdepartementet på regeringens uppdrag formulerade en sådan[4]:

> ”Den sociala ekonomin består av organiserade verksamheter som primärt har ett samhälleligt ändamål och är organisatoriskt fristående från den offentliga sektorn. Dessa sociala och ekonomiska verksamheter bedrivs huvudsakligen i föreningar, kooperativ, stiftelser och liknande sammanslutningar. Verksamheten inom den sociala ekonomin har allmännytta eller medlemsnytta, inte vinstintresse, som främsta drivkraft.”

[4] *Social Ekonomi – en tredje sektor för välfärd, demokrati och tillväxt* (Kulturdepartementet, 1999).

Enligt Hans Westlund (2001:1) utgör de allra flesta försök att definiera begreppet social ekonomi, såväl svenska som internationella, av kompromisser. De svårigheter som begreppet möter i definitionshänseende handlar bland annat om huruvida den sociala ekonomin ska betraktas som en avgränsad sektor utifrån de juridiska former som verksamheterna drivs inom eller om den snarare ska avgränsas utifrån de syften eller resultat som den skapar. Enligt Westlund (2001:7) illustrerar dessa definitionsproblem att de flesta definitioner som formuleras är inriktade på att avgränsa en någorlunda fast och oföränderlig ”kärna” av den sociala ekonomin, snarare än att beskriva den spännvidd, omvandling och dynamik som omger fenomenet.

I sin tolkning av vad den sociala ekonomin är ser Wijkström och Lundström (2002) begreppet som något övergripande som både inrymmer, vad de kallar, *den ideella sektorn* och *kooperationen*. I denna konstruktion befolkas den ideella sektorn såväl av folkrörelser och stiftelser som av intresseorganisationer och nykooperation. Kooperationen omfattar i sin tur den etablerade kooperationen, ömsesidiga bolag och nykooperation (se figur 1). Enligt Wijkström och Lundström (2002) sammanväver alltså nykooperationen som fenomen principer från både den ideella sektorn och kooperationen. På så sätt kan nykooperationen också sägas ligga nära den organisationsform som Uma Bazaars projektidé var utformad efter och som i denna rapport kallas *socialt företagande*.

Figur 1. Nykooperationen inom den sociala ekonomin. Källa: Wijkström och Lundström (2002)

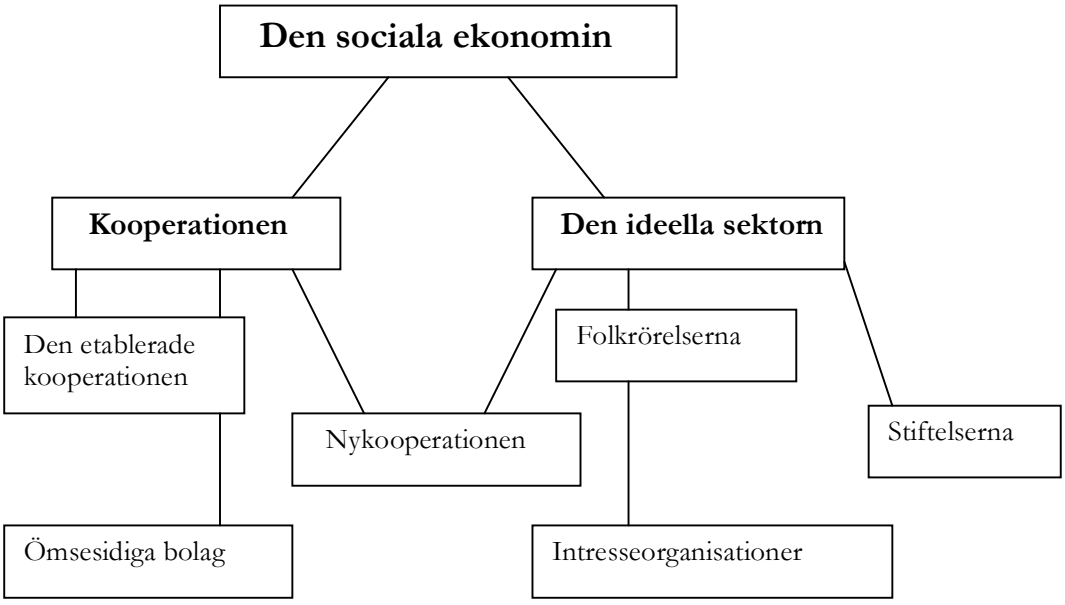

Social ekonomi – en arena för samförstånd

Bland dem som nu knyter förhoppningar till den sociala ekonomin återfinns enligt Hedin, Herlitz och Kuosmanen (2005:33) grupperingar med vitt skilda ideologiska förtecken. Högerorienterade grupper, som ser civilsamhället och privat företagsamhet som en möjlighet att ersätta statliga instanser, attraheras lika mycket av begreppet som vänstergrupper på jakt efter ökad medborgardelaktighet och alternativ till statligt överförmynderi. En liknande paradox lyfts fram av Erik Amnå (2005:12ff) i en idéhistorisk analys av begreppet *civilsamhälle*, som liksom begreppet social ekonomi kom in i den svenska debatten under 1990-talet. Båda dessa begrepp kan enligt Amnå förstås som platssökande och gränsöverskridande begrepp som just tack vare dessa karaktärsdrag också har haft förmågan att spränga gränserna mellan traditionellt tvåblockstänkande. Enligt Amnå (ibid:21) präglas diskussionen kring civilsamhället fortfarande inte av konsensus. Men i en pågående omförhandling av hur vi ska förstå samhället och dess organisering tycks begrepp som *det civila samhället* och *den sociala ekonomin* till viss del ha fungerat som en arena för att hitta fram till ett ideologiskt och politiskt samförstånd kring den ideella sektorns roll i Sverige (Amnå, 2005:21; Wijkström & Einarsson, 2006:8). Enligt Wijkström och Einarsson (ibid.) förväntas organisationerna inom ideell sektor idag därför att, såväl implicit som explicit, bedriva sin verksamhet på ett *annorlunda* sätt – och med *andra* resultat – än vad som sker i offentlig eller vinstdriven regi. Man skulle därför kunna tala om en slags förväntan på den ideella sektorn att bidra med såväl *särart* som *mervärde* i vårt samtida samhälle.

Civilsamhällets rörelser

Efter att ha studerat den svenska ideella sektorn och dess utveckling under åren 1985 till 2005, menar sig Wijkström och Einarsson (2006:78-82) kunna skönja en ökad slutenhet i det svenska civilsamhället och dess organisationer. Författarna identifierar tre olika rörelser som enligt dem tillsammans bidrar till att forma denna slutenhet. Rörelsen *från röst till service* innebär att den samtida ideella sektorn i allt högre grad ägnar sig åt en produktion av service och tjänster istället för att ägna sig åt att vara röst åt svaga grupper i samhället. Rörelsen *från nationalstat till näringsliv* innebär att en stor del av den ideella sektorns organisatorer stegvis tycks vara på väg att ersätta stat och kommun med näringslivet som förebild för organisatorisk utveckling och styrning. Den tredje rörelsen handlar om en rörelse *från valt till betalt förtroende* och relaterar till hur man inom den ideella sektorn väljer att organisera sin arbetskraft. Rörelsen innebär att en ökad del av organisationernas arbete idag utförs av avlönade anställda utan något formellt inflytande i organisationen, vilket sker på bekostnad av medlemmarnas delaktighet och ideella engagemang. Parallellt med en pågående professionalisering, där organisationernas verksamhet alltmer kontrolleras och styrs via externa revisioner och utvärderingar, hotar dessa rörelser enligt Wijkström och Einarsson att urholka det svenska föreningslivets demokratiska traditioner.

Lars Svedberg (2005:55) för ett liknande resonemang kring det civila samhällets tjänsteproduktion av frivilliga sociala insatser i Sverige, som enligt honom länge har varit både omfattande och betydande. Idag, menar Svedberg, står den svenska frivilligsektorn däremot under ett starkt tryck, då den representativa roll som den ideella sektorn traditionellt bär upp hotas av något som han kallar *professionaliserings- och marknadiseringstendenser*. Enligt Svedberg skärper den ideella sektorns starka fokus på tjänsteproduktion de ideella aktörernas krav på professionalisering. Detta riskerar i sin tur att stänga ute svaga grupper från frivilligsektorn, då denna grupp i samma utsträckning som andra grupper inte ryms inom professionellt slimmade organisationer. Den risk för exkluderingsprocesser som Svedberg här talar om för aktörer inom ideell sektor, med organisationsformer liknande det sociala företagets, går paradoxalt nog tvärt emot en av det sociala företagets huvudsakliga ambitioner: att motverka marginalisering.

Nya institutionella konstruktioner

I Europa dök begreppet *socialt företagande* upp i början av 1990-talet. Det var när det italienska parlamentet 1991 skapade en ny juridisk associationsform för sociala kooperativ som grunden lades för en verksamhetsform som sedan dess har spritt sig både inom och utom Italiens gränser. Förutom de italienska kooperativen finns i dag nystiftade juridiska associationsformer för socialt företagande i England, Frankrike och Belgien (Defourny, 2006:4-5). Även i Sverige arbetar två nationella myndigheter, NUTEK[5] och svenska ESF-rådet[6], idag aktivt för att stödja nyetableringar av sociala företag, bland annat genom EU:s strukturfonder.

I dag drivs de flesta sociala företag i Sverige som sociala arbetskooperativ, där delaktighet, självhjälp och egenmakt lyfts fram som centrala principer för de inkluderande processer som organisationerna strävar att skapa. Graden av institutionalisering för sociala företag är däremot låg i Sverige idag, vilket enligt Stryjan and Pestoff (2008:32) ökar deras sårbarhet.

Ideell dynamik

Enligt Defourny och Nyssens (2006:7, 2008) kan *socialt företagande* betraktas som en ny form av dynamik inom den sociala ekonomin. Dessa forskares försök att ringa in fenomenet sektoriellt och organisatoriskt påminner i stor utsträckning om den konstruktion som Wijkström och Lundström (2002) gör, och som beskrivs ovan, kring nykooperationens plats inom den sociala ekonomin i Sverige. Defourny och Nyssens (2006) delar, precis som Wijkström och Lundström, upp den sociala ekonomin i en

[5] Nutek är Sveriges nationella myndighet för frågor som rör näringslivets utveckling (www.nutek.se).

[6] Svenska ESF-rådet är förvaltningsmyndighet för Europeiska socialfondens program Växtkraft Mål 3 och Gemenskapsinitiativet Equal (www.esf.se).

kooperativ och i en ideell sektor där socialt företagande, precis som nykooperationen, beskrivs som ett fenomen som kombinerar principer från den kooperativa sfären såväl som från den ideella sfären (se figur 2). I jämförelse med en traditionellt ideell organisation lägger det sociala företaget enligt Defournys och Nyssens (ibid.) större vikt vid produktions- och försäljningsverksamhet, medan det i jämförelse med traditionella kooperativ drivs enligt en mer allmännyttig eller samhällsgagnande princip. Samtidigt rör det sociala företagets konturer sig även utanför det som anses tillhöra den sociala ekonomin. På så sätt påminner definitionssvårigheterna kring det sociala företaget om den definitionsproblematik som Westlund (2001:7) lyfter fram kring den sociala ekonomin. Vad socialt företagande är framstår alltså inte, liksom den sociala ekonomin, som något helt entydigt eller lättdefinierat.

Olika definitioner av socialt företagande

Samtidigt som socialt företagande har kommit att bli ett alltmer använt begrepp, har olika sätt att förstå begreppet också formats av olika aktörer. En definition av begreppet *socialt företag*[7] har utvecklats av det europeiska forskningsnätverket EMES[8]. Nätverket består av forskare från 15 olika europeiska länder som sedan mitten av 1990-talet studerar socialt företagande som fenomen. Nätverkets definition av socialt företag har huvudsakligen utvecklats för att skapa en gemensam referensram för forskning kring fenomenet. Enligt nätverket bör definitionen därför betraktas som en idealtyp. Det idealtypiska sociala företaget kännetecknas enligt EMES definition av (Defourny, 2001:16-18; Defourny & Nyssens, 2006:5):

- En kontinuerlig aktivitet där produkter och/eller tjänster produceras och/eller säljs
- En hög grad av organisatorisk självständighet (från offentliga myndigheter eller andra organisationer)
- En signifikant nivå av ekonomisk risk (organisationens överlevnad beror på medlemmarnas egna förmåga att säkra tillräckliga resurser)
- Huvudsakligen utgår lön eller annan ersättning till medarbetarna (även om företaget kan kombinera monetära och icke-monetära resurser samt betalt och obetalt arbete)
- Verksamheten ska vara allmännyttig (”serve the community”)
- Initiativet karaktäriseras av en kollektiv dynamik och drivs av en grupp av medborgare, en förening eller någon annan
- Beslutsfattande sker demokratiskt (enligt principen en medlem – en röst)
- Verksamheten drivs i en anda av delaktighet
- Begränsad vinstutdelning

[7] Socialt företag benämns av nätverket som ”WISE”, Work Integrating Soical Enterprises
[8] www.emes.net

I de svenska nationella myndigheterna NUTEK och svenska ESF-rådets presentation av fenomenet lyfts i sin tur följande egenskaper hos det sociala företaget fram[9]:

- integrerar människor i samhälle och arbetsliv
- skapar delaktighet för medarbetarna
- återinvesterar sina vinster
- är demokratiskt styrda
- är fristående från offentlig verksamhet
- binder samman entreprenörskap med individens behov av arbete och samhällets behov av tjänster
- driver affärsverksamhet där medarbetarna och deras förutsättningar står i centrum

Det huvudsakliga ändamålet med socialt företagande handlar enligt myndigheterna om att integrera människor i både samhälle och arbetsliv, en process som beskrivs kunna ske på två olika sätt:

> En del sociala företag utvecklar affärsidéer och en verksamhet med syfte att skapa nya arbetstillfällen i det egna företaget. Andra har sitt fokus på rehabilitering och/eller arbetsprövning och ”medarbetarna” förväntas efter kortare eller längre tid kunna ta ett arbete utanför det sociala företaget.

Den verksamhet som skapas inom de sociala företagen grundar sig enligt myndigheterna på medarbetarnas egna förutsättningar. En viktig princip är också att vinstintresset inte utgör ett mål i sig utan ses som ett medel för att nå företagens sociala mål. Detta sätt att åskådliggöra ett socialt företag stämmer också väl överens med den projektutformning som Uma Bazaars organisationsidé ursprungligen utformades efter. I ett försök att börja utveckla en teori kring socialt företagande beskriver Nyssens (2006: 315ff) även ett idealtypiskt socialt företag som: ”a ‘multiple-goal, multi-stakeholder and multiple-resource enterprise’.”.

Som en konsekvens av den mångfald av målsättningar som kan karaktärisera socialt företagande menar Nyssens (2006:319ff) att det ofta tenderar att uppstå en ansträngd relation mellan de olika målen inom företagen. En utmaning för sociala företag förefaller alltså vara att balansera verksamhetens flerfaldiga målsättningar och resurser med de spänningarna som kan uppstå dem sinsemellan.

[9] Informationen är huvudsakligen hämtad ur broschyren ”början på något nytt” med NUTEK och ESF-rådet som huvudsaklig avsändare. Materialet finns även att tillgå på www.socialaforetag.nu, en hemsida om sociala företag med NUTEK och Europeiska socialfonden som avsändare.

Nygammal organisering kring hemlöshet

I en studie av gatutidningen *Situation Sthlms* arbete med hemlösa tidningsförsäljare analyserar Anna Meeuwisse och Jan Magnusson (2000) det sociala arbete som bedrivs i en av civilsamhällets ”nya” organisationer. Både *Situation Sthlm* och hemlöshetstidningen *Aluma* i Malmö tillhör en internationell gatutidningsrörelse med ursprungliga rötter i USA. Båda tidningarna tillhör också den förgrening inom rörelsen som med sin organisering kombinerar vinstdrivande och sociala aspekter på ett sätt som liknar det sociala företaget. Enligt Meuwisse och Magnusson (2000:353) och Magnusson (2002:23) har de flesta gatutidningar inom rörelsen sin ideologiska grund i en kombination av två olika behandlingsprinciper: *hjälp till självhjälpsprincipen* och i *empowermentprincipen*. Paradoxalt nog kan dessa båda principer historiskt sett betraktas som varandras motpoler. Med rötter inom filantropin tillhör hjälp till självhjälpsprincipen en idétradition som under 1800-talet medverkade till disciplinering av fattiga genom att bland annat betona det egna ansvaret och därigenom individualisera fattigas problem (Meuwisse & Magnusson, 2000:353). Empowerment utgår å andra sidan tvärt om från försök till emancipering av förtryckta grupper. I sin renodlade ideologiska form saknar hjälp till självhjälpsprincipen alltså den samhällsförändrande befrielseaspekt som anses tillhöra empowerment. Magnusson (2002:23) menar däremot att i en närmare betraktelse av de båda principernas praxis kan empowerment till viss del sägas vara en vidareutveckling av hjälp till självhjälpsprincipen, då den bygger på att lära människor hjälpa sig själva ta makten över sitt liv.

Enligt Meeuwisse och Magnusson (2000:344ff) bygger arbetsmetoden i självhjälpsprojektet, ett socialt projekt som bedrivs för Situation Sthlms tidningsförsäljare, i första hand på att förändra individers situation snarare än att arbeta med strukturella förhållanden i samhället. Enligt forskarna kan konsekvensen av ett sådant arbete utvecklas till att ansvaret för den sociala välfärden allt mer överförs på individerna själva. Samtidigt poängterar de (ibid:352) att liknande lösningar även kan komma att spela en annorlunda roll, eftersom arbetsformernas historiska rötter inte längre är innefattade i de system där de först uppstod. Vilken roll dessa lösningar kan få – eller kanske redan har fått – tillhör däremot än så länge det samhällsvetenskapliga tomrum som Wijkström och Einarsson (2006:8) talar om i sin metafor om det sociala landskapet.

Hemlöshetens diskurs – möjliga mål och medel

Historiskt har forsknings- och undersökningsintresset kring hemlöshet framförallt kommit att riktats mot enskilda hemlösa. Som en konsekvens har de individuella snarare än de strukturella orsakssammanhangen getts företräde i såväl den offentliga debatten som i forskningssammanhang kring hemlöshet. På grund av bristande uppgifter kring hemlöshetens utsträckning, utveckling och skilda karaktär i olika kulturella och geografiska områden är det därför svårt att idag visa exakt hur

strukturella förhållanden förhåller sig till hemlöshet (Swärd, 2000). Huruvida hemlöshet främst betraktas som ett individuellt eller strukturellt problem får däremot konsekvenser för synen på hur man ska komma tillrätta med problemen (Sahlin,1996; Swärd 1998, 1999).

I kommittén för hemlösas slutbetänkande från 2001 (SOU 2001:95) beskrivs hemlöshet som ett sammansatt och komplext fenomen som är i behov av en fortsatt kunskaps- och metodutveckling. Sedan januari 2002 leder Socialstyrelsen på uppdrag av regeringen ett nationellt arbete för att utveckla metoder som kan motverka hemlöshet. I uppdraget ingår även att genomföra nationella kartläggningar av hemlösheten. Men trots att totalt 120 miljoner kronor sedan 1999 har avsatts i statliga medel för att motverka hemlöshet, ökar antalet inrapporterade hemlösa enligt de nationella kartläggningarna. Enligt Socialstyrelsen (2006a:8) är det ytterst få av landets hemlösa som har arbete och löneinkomst. Många är beroende av försörjningsstöd och en stor andel uppges ha missbruksproblem och psykiska problem.

Sättet som Socialstyrelsen genomför sina hemlöshetsräkningar på[10] kritiseras däremot av flera forskare. Genom att exempelvis utelämna kommunala bostadsbolag och privata bostadsförmedlare som möjliga respondenter i hemlöshetsräkningen, menar exempelvis Sahlin (2004:348ff) att Socialstyrelsen definierar ut människor utan sociala problem ur kategorin hemlös. Snarare än att se hemlöshet som ett strukturellt problem, formar detta ett individualiserat problemfokus kring hemlöshet. Enligt Sahlin (ibid.) framstår hemlösa genom den statligt konstruerade hemlöshetsdiskursen härigenom allt mer som en subgrupp av människor med missbruksproblem och psykisk sjukdom. I denna diskurs synliggörs hemlösas behov av sociala hjälpinsatser, medan behovet av boende och strukturella förändringar förblir osynligt. Cecilia Löfstrand (2003:329) definierar fem diskursiva kategorier av hemlösa som enligt henne utgör framträdande lokala policyideal: ”barnfamiljen”, ”den missbrukande kvinnan”, ”den nyktra missbrukaren”, ”den omotiverade” och ”den problemfria”. De människor som kan passas in i någon av dessa diskursiva kategorier kan enligt Löfstrand också hanteras av de myndigheter och organisationer som arbetar med hemlöshet. De som inte synliggörs, riskerar däremot att bli utan hjälp och support. Liknande kategoriseringar leder enligt Sahlin (2004:347-48) i förlängningen till en reproduktion av rådande hemlöshetspolicy såväl som till hemlösheten i sig själv. Dessutom skapar dessa kategoriseringar konsekvenser för vem och vilka målgrupper som de statligt finansierade hemlöshetsprojekten kan vända sig till.

[10] Uppgiftslämnade i Socialstyrelsens nationella hemlöshetsräkning är: ”alla myndigheter som kommer i kontakt med personer som är hemlösa. Det är exempelvis socialtjänsten, behandlingshem, kriminalvårdsmyndigheter, frivården, beroendekliniker, psykiatriska kliniker, akutmottagningar, ungdomsmottagningar, kvinnojourer och andra frivilligorganisationer.” (Socialtstyrelsen (2006) *Hemlöshet i Sverige 2005 Omfattning och karaktär*).

Projektet som legitimitet

Som ett svar på strukturella förändringar i det svenska samhället under 1990-talet med avvecklingen av en nationellt riktad bostadspolitik, har bostadsförsörjningen allt mer kommit att utvecklas till en kommunal angelägenhet. Likaså har hemlösheten kommit att bli ett ansvarsområde för kommunens socialnämnder. På så sätt har hemlöshetsproblematiken även omvandlats från ett bostads- och sysselsättningsproblem på strukturell nivå till ett missbruks- och vårdproblem som ska hanteras på individnivå (Sahlin, 2000, 2004; Swärd, 2000; Löfstrand, 2005).

I kölvattnet av den strukturella nedmonteringen framträder enligt Sahlin (2004:354) även en ny nationell strategi för att motverka hemlöshet i början på det nya millenniet: statlig finansiering av lokala hemlöshetsprojekt. Att försöka motverka hemlöshet genom att från statligt håll finansiera lokala initiativ fyller enligt Sahlin (ibid.) flera syften. Dels välkomnas alltid extratillskott i ansträngda kommunala budgetar, dels tillåter projektverksamhet att till synes ”flexibla” och ”nya” lösningar tillämpas på nyupptäckta problem och akuta behov. Projektmakarna som skapar de lokala projekten har däremot inte alltid som målsättning att förändra. Förutom tillskottet av externa resurser bidrar pågående projektverksamhet framförallt till att skapa *en bild av* förändring som kan projiceras utåt och kommuniceras mot en opinion som kräver åtgärder. För trots det tal om förnyning, flexibilitet och utveckling som projektdiskursen medger används statlig projektfinansiering enligt Sahlin (ibid.) sällan till dessa ändamål. Snarare används medlen till att sprida ett visst begränsat antal metoder över landet. Istället för flexibilitet och mångfald kännetecknas sådana rörelser huvudsakligen av organisatorisk kopiering och institutionell isomorfism (Sahlin 2004:354).

Projektets paradoxer

Precis som all annan organiserad verksamhet drivs projekt – i alla fall officiellt – för att uppfylla vissa mål. Ett projekt brukar definieras som en avgränsad, målinriktad och tidsbestämd verksamhet som drivs för att förändra en situation till det bättre (Sahlin, 1996a:240). Men långt ifrån alltid är sambandet mellan projektets verksamhet och mål så självklara. I vissa fall kan det finnas en diskrepans mellan långsiktiga mål och daglig verksamhet. I andra fall kan olika grupper av medlemmar i en organisation ha olika mål med verksamheten (Ahrne, 1999b:27-28). När olika aktörer i ett projekt har egna ”dolda” mål med sitt engagemang i projektet, kan motivet med att formulera öppna mål i vissa fall handla om att skapa legitimitet för projektet. Att appellera till ett gemensamt ”värde” utåt kan exempelvis förmå olika finansiärer att tillskjuta resurser (Sahlin, 1996a:251).

Välklingande mål kan också vara ett alternativ till verklig förändring. Eftersom förändringar alltid är enklare att genomföra på idéplanet än i reell handling, blir snyggt formulerade framtidsvisioner också mer effektiva i exempelvis initialfasen av ett projekt eller för att locka finansiering till en verksamhet. I projekt där det omtalade

målet framstår som mer effektivt än den faktiskt genomförda verksamheten, kan *målet* sägas vara *det egentliga medlet*. I dessa fall har alltså projektets mål och medel bytt plats. Ett projekt som förefaller misslyckat i relation till de mål som skissas upp i projektplanen kan alltså vara både lyckat och rationellt i perspektivet av att det uppfyller andra osynliga mål (ibid:251-62).

En ansökan om projektbidrag kan å andra sidan också vara ett försök att genomföra en verksamhet som planeras av andra skäl än de som artikuleras i projektplanen, men som tidigare har saknat finansiering. I dessa fall tillskrivs oftast verksamheten ett värde i sig och även här byter projektets mål och medel plats. I dessa projekt kan *medlet* däremot sägas vara *det egentliga målet*. Om medlet, hypotetiskt sett, på detta sätt skulle vara det egentliga målet i Uma Bazaars verksamhet, skulle man kunna anta att projektet iscensätts för att importera och sälja rättvisemärka varor i Sverige. Det officiella målet, att lära projektdeltagarna att klara av och behålla ett arbete, blir i detta fall enbart ett medel för att kunna dra igång en rättvisemärkt affär. Om målet istället skulle vara det egentliga medlet, kan projektidén huvudsakligen antas ha konstruerats för att stärka den egna organisationens förankring som lokal hemlöshetsaktör, vilket i en förlängning syftar till att förstärka organisationens chans att överleva i det lokala hemlöshetsfältet i Malmö.

Kapitel 3. Utvärderingens syfte, design och genomförande

Sedan december 2005, det vill säga ungefär lika länge som det har funnits deltagare i projektet, har jag i egenskap av utvärderare följt Uma Bazaar. Utvärderingen är uppdelad i två olika delstudier med var sin design, där den ena studien genomförs med en *pre-post design* och den andra studien genomförs med en *teoretiskt kopplad utvärderingsmodell*. Den senare har genomförts som en etnografisk processtudie, där samtalsintervjuer, deltagande observationer samt dokument- och litteraturstudier har använts som datainsamlingsmetoder. Syftet med rapporten är att beskriva projektets utformning och förändring i relation till måluppfyllelse i verksamheten under projekttidens gång. De frågeställningar som Socialstyrelsen specifikt vill att utvärderingen belyser är:

- Vilka resultat uppvisar projektet i relation till de mål som har satts upp?
- Hur har det gått för brukarna (i jämförelse med när de kom in i projektet)?
- Hur ser projektets interna och externa förankring, acceptans och framtid ut?

Insamling av empiriskt material

Under våren 2006 intervjuades sju av de totalt åtta projektdeltagare som vid tidpunkten var inskrivna i projektet. Ett år senare, under våren 2007, genomfördes ytterligare en intervjuomgång med projektets deltagare. Nu intervjuades nio av projektet totalt 13 deltagare. Intervjuerna genomfördes med stöd av en semistrukturerad kvalitativ intervjuguide och kompletterades med ett modifierat ASI-formulär. De kvalitativt inriktade intervjuerna har använts för att dokumentera deltagargruppens egna upplevelser och beskrivningar av projektet (i den teoretiskt kopplade utvärderingsdesignen). ASI-intervjuerna har i sin tur genomförts som en före och efter studie (pre-post design) i syfte att mäta förändringar i olika livsområden hos deltagargruppen under projektets gång. Precis som med de kvalitativa intervjuerna, genomfördes ASI-intervjuerna med deltagargruppen vid två tillfällen under projektet. Den första genomfördes i mars/april 2006 och den andra i april/maj 2007. Vid det första mättillfället deltog sju individer i intervjuerna av projektets totalt åtta deltagare. Vid uppföljningstillfället ett år senare deltog totalt sex personer, där fyra utgörs av samma individer som ett år tidigare. I nedanstående tabell redovisas i vilken omfattning de olika intervjupersonerna har deltagit i studiens olika intervjutillfällen.

Tabell 1. Schema för intervjuade projektdeltagare vid olika tidpunkter i de olika delstudierna

	Projekteltagare	*1*	*2*	*3*	*4*	*5*	*6*	*7*	*8*	*9*	*10*	*11*	*12*
Intervju*	Semistrukturerad I	X	X	X	X	X	X	X					
	Semistrukturerad II	X	X		X		X		X	X		X	X
	ASI I	X	X	X	X	X	X	X					
	ASI II	X	X		X		X				X		X

*Semistrukturerad I och ASI I genomfördes under våren 2006. Semistrukturerad II och ASI II genomfördes under våren 2007.

Under projekttiden har även personalgruppen intervjuats vid två tillfällen. Under sommaren och hösten 2006 genomfördes den första intervjuomgången. Personalgruppen utgjordes vid tillfället av tre personer, då tjänsten som butiksansvarig vid tidpunkten var vakant. Under hösten 2006 byttes även projektledare för verksamheten och den senare intervjuades därför under senhösten 2006. Under våren 2007 då den andra intervjuomgången genomfördes bestod personalstyrkan återigen av tre personer, då projektets samordnare valde att lämna projektet under hösten 2006. På grund av förändringar i personalsammansättning har enbart två ur personalen intervjuats vid mer än ett tillfälle. Samtliga personalintervjuer har genomförts på kvalitativ väg utifrån en semistrukturerad intervjuguide. Precis som vid intervjuerna med deltagargruppen bandades samtliga intervjuer och transkriberades i efterhand.

Runt årsskiftet 2006/2007 intervjuades även styrgruppens externa företrädare, det vill säga företrädarna för Arbetsförmedlingen, Försäkringskassan och Malmö stad. Samtliga dessa intervjuer har genomförts telefonledes och har dokumenterats genom anteckningar. I övrigt har datainsamling skett genom deltagande observationer i verksamheten, inklusive deltagande vid deltagargruppens veckospeglingar, projektets styrgruppsmöten och personalmöten. Dokumentstudier av projektbeskrivningar, verksamhetsberättelser samt övrig icke sekretessbelagd dokumentation som har skett internt inom projektet ingår också i utvärderingsmaterialet.

Samtliga intervjurespondenter har blivit informerade om att deltagandet i utvärderingen är frivilligt och att de när som helst kan avbryta sin medverkan. Samtliga har även lämnat informerat samtycke till att medverka i utvärderingen. Då antalet personer som har intervjuats är begränsat försvåras avidentifieringen av enskilda personer i rapporten. För att i möjligaste mån underlätta avidentifieringen betecknas respondenterna i denna rapport med ett nummer samt med den roll (deltagare, personal, styrgruppsmedlem) som personen har i projektet. Vid citering av projektdeltagare har en extra stor försiktighet iakttagits. Bland annat har uttryck som ”va”, ”liksom”, ”typ” och ”vad heter det” delvis plockats bort i citat där dessa uttryck antas kunna bidra till att identifiera vem det är som uttalar sig. Projektpersonalen också getts möjlighet att ta del av rapporten och kommentera dess innehåll innan dess slutgiltiga färdigställande.

Metod; Pre-post design

Som empirimaterial i utvärderingens *pre-post design* har projektdeltagarna intervjuas med stöd av ett modifierat ASI-underlag. Genom att utnyttja ASI har ett validerat bedömningsinstrument med god reliabilitet använts med hjälp av vilket så kallad baselinedata har samlats in och följts upp. ASI står för Addiction Severity Index och är en strukturerad intervjumetod som har utvecklats för bedömning av alkohol och narkotikarelaterade problem. Metoden är av självskattningstyp och används som ett hjälpmedel för att dokumentera och systematisera uppgifter i utrednings- och uppföljningsarbete av enskilda individer såväl som vid resultatuppföljning och utvärdering av effekterna av olika insatser inom missbruksvården (Socialstyrelsen, 2005:3ff). För att kunna utvärdera förändringar över tid med hjälp av ASI har en empirisk metod utvecklats, där vissa frågor i intervjuformuläret används för att räkna ut ett index som ska motsvara ett generellt mått på den intervjuades situation inom varje mätområde inom ASI. De olika områdena, som i ASI-sammanhang kallas *problemområden,* är: fysisk hälsa, arbete och försörjning, alkoholanvändning, narkotikaanvändning, kriminalitet, familj och umgänge samt slutligen psykisk hälsa. Denna indexbaserade räknemetod anses enligt Socialstyrelsen (2005:65) ha en god reliabilitet och validitet och rekommenderas därför att användas för att mäta förändringar över tid som indikator på behandlingsresultat. Inom ramen för den här utvärderingen används ASI-metoden just på detta sätt, alltså i syfte att utvärdera effekterna av projektets resultat på deltagargruppen.

I denna rapport har metoden däremot flera begränsningar. Dels är det ett modifierat ASI-underlag som ligger till grund för indexberäkningarna, vilket innebär att vissa frågor som ska ingå i indexberäkningen saknas i det aktuella underlaget. Dels handlar skattningarna om subjektiva självskattningar, vilket kan medföra att respondenterna vid olika intervjutillfällen gör olika bedömningar av sin situation. Enbart för den grupp av deltagare som har intervjuats med hjälp av ASI såväl i början som i slutet av sin projekttid, finns det dessutom material att göra jämförningar med. Denna grupp begränsar sig i storlek till fyra individer, vilket gör att det är svårt att dra några egentliga slutsatser av mätresultatet. Vad som i det aktuella fallet kan avses med uttrycket ”indikator på behandlingsresultat” är också värt att fundera lite närmare över, då Uma Bazaars verksamhet under projekttiden både har ändrat karaktär, mål och målgrupp. Vad för slags resultat är det vi mäter och vilken behandlingsmetod relateras detta resultat egentligen till? Eftersom vi inte har använt en kontrollgrupp, går det heller inte att dra några slutsatser kring vilka av de eventuellt uppmätta förändringarna som just beror på deltagandet i projektet.

Teoretisk kopplad utvärdering

Som utvärderingsmetod används en modell som på engelska kallas *Theory-Driven Program Evaluation* och som på svenska skulle kunna översättas till *teoretiskt kopplad utvärdering*. I denna form av utvärdering utvecklas en så kallad *programteori* som grund för utvärderingsarbetet. Programteorin kan beskrivas som en slags tankemodell som sammanfattar hur ett projekt tänker sig nå sina mål och möta behoven hos sin målgrupp. Termen ”programteori” kan i vissa fall förvirra och det bör därför påpekas att termen i sammanhanget inte bör blandas ihop med mer vetenskapligt inriktade teorier. Snarare ska den uppfattas som en term som används för att beskriva idén eller tankemodellerna bakom ett projekt. Målet inom teoretisk kopplad utvärdering handlar om att utveckla en (eller flera konkurrerande) tankemodeller som fångar ett projekts huvudsakliga idéer (Donaldson, 2003:131). Förutom projektets grundläggande idé specificeras genom tecknandet av en programteori dessutom de undersökningsvariabler som utvärderaren har att rikta in sig på. Tillvägagångssättet syftar till att skapa välgrundade underlag för utvärderingsarbetet, vilket i sin tur är tänkt att leda till att utvärderingen ger konkreta svar på frågor som varför ett projekt fungerar eller inte, för vem projektet fungerar och vad som behövs göras för att ett projekt ska bli mer effektivt (Donaldson, 2003:113-17). Metodologiska beslut och frågeställningar fattas inom teoretisk kopplad utvärdering utifrån de behov som framkommer genom programteorin. Det sista steget i teoretisk kopplad utvärdering handlar därför om att besluta vilken typ av empiriskt material som behövs för att besvara utvärderingsfrågorna.

Diskursanalys som metod och teori

Förutom att Uma Bazaars projektidé består av ett komplext koncept, har konceptet också förändrats och bytt skepnad under projekttidens gång. Olika bilder av vad verksamheten är framställs frekvent i utvärderingsmaterialet. Olika personer med olika roller i verksamheten ger också olika bilder. Olika dokument som författats vid olika tidpunkter i olika syften tenderar att göra samma sak. Då verksamheten framträder som mångbottnad och då de olika bilder som tecknas förefaller så tydligt perspektivberoende, har jag valt att närma mig materialet utifrån en ansats där både deskriptiva och diskursiva metoder varvas med varandra i presentationen och bearbetningen av empirin. För att kunna följa de olika idéer, eller *diskurser*, som finns i den programteori som i kommande avsnitt tecknas för Uma Bazaar används diskursanalys som huvudsaklig analysmetod.

Inom diskursanalysen ses språket som den mest betydelsefulla sociala handling som vi människor använder oss av för att skapa representationer av verkligheten. En diskurs beskrivs vanligtvis som ett böjningsmönster eller som ett speciellt sätt att tala om världen. Snarare än att som i traditionell forskning försöka ringa in graden eller arten av en viss social företeelse handlar uppgiften inom den konstruktivistiska forskningen, dit diskursanalysen hör, om att studera villkoren för olika bilder av

verkligheten. Din position som betraktare avgör helt enkelt vilka bilder av verkligheten som framträder (Börjesson & Palmblad, 2007:9;Winther Jörgensen & Phillips, 2000:7f).

Diskursanalysens grundprinciper kan enligt Börjesson och Palmblad (2007:16) sammanfattas med tre begrepp: *anti-essensialism*, *den språkliga vändningen* och *reflexivitet*. Anti-essensialism innebär att saker inte har en inneboende essens eftersom de är socialt konstruerade. Det finns inte en verklighet ”där ute”. Det finns ingen nollpunkt för objektiv kunskap eller kalla fakta. I ett diskursanalytiskt perspektiv på vår tillvaro finns det därför ingen kunskapshierarki, det finns bara olika perspektiv att sammanställa kunskap på. Genom uttrycket ”den språkliga vändningen” kan diskurser däremot hjälpa oss att urskilja vad som är sant, relevant, rimligt och möjligt, eftersom diskurser genom sina böjningsmönster både formar möjligheter och begränsningar för hur vi betraktar verkligheten. Diskursanalysens poststrukturalistiska språkfilosofi gör det alltså möjligt att bryta ner den förståelse av omvärlden som språket konstruerar, för att istället ställa upp alternativa perspektiv kring våra vedertagna föreställningar. Dessa dekonstruktioner gör det i sin tur möjligt att närma sig vår sociala värld på nya sätt. Som utvärderare eller forskare är det därför viktigt att förhålla sig reflexivt till sitt material, eftersom forskarens organisering av data enbart bildar nya konstruktioner av verkligheten – som står bredvid alla andra (Winther Jörgensen & Phillips, 2000:15f; Börjesson & Palmblad, 2007:10-16; Silverman, 2001:179).

Det perspektiv som analysen i denna rapport huvudsakligen bygger på, utgår närmast från det diskursanalytiska perspektiv som Winther Jörgensen och Phillips (2000:9) kallar diskursteori – och som Börjesson och Palmblad (2007:13-16) kallar poststrukturalism. Enligt detta teoretiska perspektiv kan alla sociala fenomen analyseras utifrån ett diskursivt angreppssätt. Samtidigt som en betydelse aldrig kan låsas fast på grund av språkets grundläggande instabilitet är det just diskurser som konstruerar betydelse i vår sociala värld. Allt omfattas alltså av diskurser enligt diskursteorin, som härigenom tydligt utgår från ett poststrukturalistiskt perspektiv (Winther Jörgensen & Phillips, 2000:13, 31-32, 40).

Validitet och reliabilitet

Såväl konstruktivismen som postmodernismen har ofta kritiserats för att vara epistemologiskt ogrundade. Att kriterier som validitet, reliabilitet och generaliserbarhet inte rakt upp och ner kan tillämpas inom konstruktivistiskt inriktad forskning, riskerar enligt kritikerna att urholka den kvalitativa forskningens auktoritet – såväl som dess kunskapsanspråk (Seale, 1999:471; Hammersley, 2003:765). Både Kvale (1997:216) och Seale (1999: 466-72) påpekar däremot att kvalitet inom samtida kvalitativa forskning idag främst handlar om hantverksskicklighet. Eftersom det huvudsakliga mediet för diskurser är språket, som snarare än något objektivt eller subjektivt kan betraktas som inter-subjektivt, handlar validitet i kvalitativ forskning enligt Kvale (1997:61) om förmågan hos forskaren att kunna kommunicera analysen och om att applicera teoretiska begrepp i analysarbetet. Målet av absolut och sann

kunskap ersätts inom diskursanalysen därför med begreppet försvarbara kunskapsanspråk. På så vis blir metoden i sig ingen absolut garanti för sanning. Forskningens trovärdighet ligger enligt Kvale (ibid:216) snarare i möjligheten för läsaren att kunna bedöma tillvägagångssättet. Forskaren bör alltså arbeta på ett för läsaren synligt och genomskinligt sätt. Enligt Hammersley (2003:575ff) har konstruktivismen även ett standardproblem med generalisering. Kvale (1997:212-16) menar däremot att nyckelbegreppet inom diskursanalysen handlar om möjligheter, där diskursanalytikern snarare än att peka på resultatets generaliserbarhet, visar på diskursiva böjningar och vad som därigenom utgör en möjlighet att tala om något.

Kapitel 4. Teori

Kognitiva institutioner – sociala konstruktioner

Jag väljer nu att göra en kort presentation av valda delar ur den teoretiska modell som Wijkström och Einarsson (2006:9-24) använder sig av för att analytiskt närma sig det civila samhället och dess organisering. Härefter görs en ännu mer översiktlig presentation kring några centrala begrepp inom nyinstitutionell organisationsteori. Delar ur dessa teoretiska modeller återkommer i rapportens sammanfattande analysdel, där slutsatser och kommentarer kring projektets utformning och måluppfyllelse görs. Eftersom teori och metod är sammanlänkade inom diskursanalysen påpekar Winther Jörgensen och Phillips (2000:10-12) att det är viktigt att olika element i en analys integreras så att teorier, metoder och premisser inte strider mot varandra. Eftersom diskursteorin antar att allt består av diskurser måste icke-konstruktivistisk teoribildning därför översättas i diskursiva termer innan de kan inlemmas i en diskursteoretisk analys (ibid:2000:142). Eftersom båda de teoretiska modeller som presenteras här är av konstruktivistisk karaktär, behövs ett liknande översättningsarbete däremot inte göras i detta fall.

Metaforen det sociala landskapet, som ursprungligen har utvecklats av Ahrne, Roman och Franzén (2003:20), används av Wijkström och Einarsson (2006:9-24) för att betona att det inte finns en ensam teori som kan förklara allt som händer i detta landskap. Som jag förstår Wijkströms och Einarssons (ibid.) kunskapsteoretiska tillnärmning av det sociala landskapet, hamnar det nära ett poststrukturalistiskt tänkande där struktur och praktik flyter samman. Enligt dessa forskare finns det inte någon övergripande ordning bland de aktörer och organisationer som verkar i samhället och som påverkar vår samtid. De många olika beståndsdelarna är snarare beroende av, och interagerar kontinuerligt, med varandra. I socialkonstruktivistisk anda är allt även perspektivberoende; den plats eller position som betraktaren väljer för att studera landskapet spelar roll för vad betraktaren ser. Vad betraktaren ser, påverkar i sin tur även hur landskapet framöver har möjlighet att utvecklas.

Inledningsvis arbetar Wijkström och Einarsson (2006:14) med en modell med fyra olika grundtyper eller kategorier av organisationer som förenklat kan beskrivas som *Förvaltningen, Företaget, Familjen* och *Föreningen*. Enligt Wijkström och Einarsson går det att identifiera en form av beständig ”kärna” av rekvisit för varje typ av organisation. De olika kategorierna av organisationer kan därför ses som en form av *idealtyper* eller *institutioner* med vilka man kan definiera upp ett slags analytiskt rum för gemensam, kollektiv förståelse. Det vetenskapliga begreppet *institution* är viktigt i sammanhanget. Med institution menas i samhällsvetenskapligt språkbruk oftast olika typer av regler, rutiner och normer i samhället. Enkelt kan man säga att institutioner är samhällets spelregler (Stern, 1999:77). Alla organisationer kan således sägas vara reglerade av institutioner i den meningen att de för sin existens är beroende av att det finns vitt omfattande föreställningar om vad en formell organisation är.

I ett samhälle finns det exempelvis starka institutionella föreställningar om vad *sektorer* och *sfärer* är. I dessa sektorer utgör i sin tur *de organisatoriska idealtyperna* centrala rekvisit. Detta sätt att tänka öppnar även upp för en analys av fler kategorier av organisationer än just de fyra idealtyper som introducerades tidigare, vilket skapar en möjlighet att analytiskt förstå de organisationer som faktiskt förekommer i samhället. Istället för olika idealtyper av organisationer, talar man här om de organisatoriska *framträdelseformerna*.

Enligt Wijkström och Einarsson (2006:23) upprätthålls däremot en betydande grad av organisatorisk särart mellan olika sektorer i samhället som en följd av gemensamma föreställningar och tillhörande institutionella arrangemang. Samtidigt bör man inte betrakta gränserna mellan samhällets olika sektorer som särskilt skarpa annat än som idealtypiska konstruktioner. Det finns alltså aktörer och rörelser som överskrider dessa gränser och kombinerar dess olika logiker. Institutionell förändring sker genom att attribut över tid fogas till eller successivt försvinner ur en grundläggande institution i ett samhälle. I andra fall kan överföring av redan färdiga organisationsformer förekomma, som ett slags export av ett komplett tankepaket för organisering.

Legitimitet som konkurrens

Enligt *nyinstitutionell organisationsteori* är legitimitet ett viktigt konkurrensmedel för organisationer som verkar i institutionella fält. Eftersom organisationer i dessa fält producerar saker som är svåra att mäta, både i termer av kvalitet och i kvantitet, konkurrerar de istället genom att utveckla sin förmåga att handskas med de institutionella krav som finns i fältet. Enligt Meyer och Rowan (1977:348ff) bygger organisatoriska förändringar därför ofta på rationaliserade myter om vad om är effektivt, snarare än på utvärderingar av vad som faktiskt är effektivt. Rationaliserade myter är i sin tur exempel på så kallat kognitiva institutioner, då de ingår i vår föreställningsvärd om hur organisationer ser ut. Ur ett nyinstitutionellt perspektiv är formella organisationsstrukturer i huvudsak uppbyggda kring de aktuella myternas ”byggstenar”. Organisationer som åtnjuter legitimitet projicerar ofta bilden av sig själv som ”modern”, de ger bilden av att befatta sig med aktuella frågor och dilemma (Bolman & Deal, 2006:335).

Genom att betona legitimitet som en betydelsefull drivkraft bakom organisationsförändringar har nyinstitutionell teoribildning även utvidgat organisationssociologin till att innefatta en förklaring till varför likriktningar av organisationer, så kallad *institutionell isomorfism*, ofta sker inom institutionaliserade fält (Scott & Meyer, 1991). Den institutionella isomorfismen innebär att organisationers strukturer reflekterar de kognitiva spelregler som definieras av vår socialt konstruerade verklighet. Kognitiva institutioner påverkar hur organisationer utvecklas och hur framgångsrika de är i att säkerställa resurser från sin omgivning, vilket är avgörande för deras förmåga till överlevnad. I detta perspektiv kan nya organisationsstrukturer ofta sägas spegla rådande juridiska och samhälleliga

förväntningar, då de genom sina olika uttrycksformer kan betraktas som försök att skapa legitimitet och stöd bland publiken (Bolman & Deal, 2006:336).

Kapitel 5. Projektet

Bilder av projektet

I denna andra del av rapporten presenteras och bearbetas den empiri som har samlats in i utvärderingssyfte under projektets gång. Redogörelsen är indelad i två avsnitt och inleds här med ett kapitel av mer deskriptiv karaktär där projektets idé, organisering och organisatoriska förändringar beskrivs för projekttiden. Detta följs av en kort redovisning kring individdata för deltagargruppen där resultaten från ASI-intervjuerna också redovisas. Detta inledningsavsnitt bör främst betraktas som en bakgrund till den analys som genomförs i nästföljande avsnitt. Där bearbetas empirin mer djupgående dels med hjälp av diskursanalys, dels genom att projektets mål och syfte följs upp och jämförs mellan olika aktörer inom projektet.

Projektet Uma Bazaar

Uma Bazaar startade sin projektverksamhet under hösten 2005. Den ursprungliga tanken med initiativet var att kunna erbjuda gatutidningen Alumas försäljare i Malmö att ta ett steg vidare genom drogfri sysselsättning, arbetsträning och praktik. I den projektbeskrivning som ligger till grund för ansökan om projektmedel, kallas projektet därför för *Steget efter Aluma*. Verksamheten kom sedermera att få namnet *Uma Bazaar*, efter namnet på den butik som projektets arbete är uppbyggt kring.

I projektbeskrivningen anges att syftet med projektet är att skapa en kedja av åtgärder som ska leda motiverade personer ur målgruppen från hemlöshet till ett värdigt och meningsfullt liv, med drogfritt boende, sysselsättning och social gemenskap. Målgruppen för deltagandet är:

> ”… män och kvinnor som på grund av hemlöshet, psykiskt funktionshinder och/eller missbruk har utvecklat ett utanförskap. Gruppen har ett långvarigt bidragsberoende med antingen socialbidrag, sjukbidrag eller annan ersättning från försäkringskassan. De flesta är helt okända hos arbetsförmedlingen.”[11]

Vid projektstarten räknade Uma Bazaar med att kunna erbjuda sammanlagt 14 platser i projektet under en tvåårstid, varav omkring sju deltagare antogs kunna erbjudas en lönebidragsanställning i butiken innan projektets utgång[12]. Tanken var att de deltagare som vid projekttidens slut hade fått en anställning genom lönebidrag också skulle ges möjlighet att driva butiken vidare på egen hand i kooperativ form. Försäljningen i butiken var ursprungligen tänkt att utgöras av varor som produceras enligt den indiska motsvarigheten till rättvisehandelns kriterier, vilket ingår i vad som kallas *fair trade*. Varorna importerades från indiska kooperativ genom ett privat företag som i samband

[11] Enligt projektbeskrivning bifogad till ansökan om projektmedel i maj 2005.
[12] Enligt projektets verksamhetsberättelse för år 2005.

med projektets initiering startades av projektledaren. På så vis kan projektet även sägas ha innefattat en dubbel tanke om att hjälpa människor i utanförskap såväl lokalt som globalt.

Metoden för den arbetsträning som projektets arbete med deltagargruppen byggde på under verksamhetstiden bedrevs i fyra faser. Dessa skulle enligt projektplanen vara individuellt anpassade och utgå från den enskilde deltagarens förutsättningar. I den fjärde fasen övergick arbetsträningen i en lönebidragsanställning, såvida deltagaren i fas tre inte hade bedömts vara mer lämplig för och/eller hellre vill ha en annan sysselsättning inom butikens eller projektets nätverk[13]. Som verksamhet drevs Uma Bazaar under projekttiden som ett Mål-3 projekt med Svenska ESF-rådet och Socialstyrelsen som huvudfinansiärer. Projektet medfinansierades också via de myndigheter som ingick som samarbetspartners i projektet, Arbetsförmedlingen, Försäkringskassan och Malmö stad. I Malmö stad deltaog socialtjänsten i fem av kommunens tio stadsdelar som samverkansaktörer i projektet.

Fram tills årsskiftet 2006/2007 bestod Uma Bazaars personal av fyra funktioner: en projektledare, en butiksansvarig, en handledare och en samordnare. Den senare arbetade i projektet två dagar i veckan. I denna organisationsform hade *projektledaren* både ansvar för inköp av varor till butiken och ett övergripande ansvar för projektbudget och ekonomisk redovisning. Parallellt var projektledaren också ordförande i den förening som var projektägare för verksamheten, Situation Syd. *Den butiksansvarige* hade ansvar för butikens drift och utveckling samt fungerade som handledare åt de deltagare som blivit anställda genom lönebidrag i verksamheten eller som under de tidigare faserna i projektet praktiserade i butiken. I denna konstellation delade alltså projektledaren och den butiksansvarige ansvaret för inköp av varor till butiken samt dess drift och utveckling. Dessa roller kan alltså sägas innefatta ett huvudsakligt ”kommersiellt” ansvar för verksamheten. *Handledaren* ansvarade i sin tur för arbetsträningen och det arbete som genomfördes med deltagarna i fas 1-3. *Samordnaren* arbetade huvudsakligen med handledning, metodutveckling och organisatoriska frågor. Av projektets fyra funktioner kan de två sistnämnda således kategoriseras som huvudsakligen ”sociala” till sin funktion.

Projektägare för projektet var Situation Syd, en ekonomisk förening, som fram till och med november 2006 även drev gatutidningen Aluma i Malmö. Härefter övertogs Aluma av kooperativet Comintegra som fortsatt driver tidningen. Kvar under Situation Syd var efter november 2006 enbart projektet Uma Bazaar. Den organisatoriska kopplingen till gatutidningsrörelsen försvann i och med detta från Situation Syd som förening och från Uma Bazaar som verksamhet. Inköp och import av varor till Uma Bazaars butik kopplades under verksamhetstiden till ett aktiebolag som i samband med projektets initiering startas av den ursprungliga projektledaren.

[13] För en närmare presentation av dessa faser samt en mer utförlig redogörelse kring projektet, dess målsättning och organisation hänvisas till projektbeskrivning samt till verksamhetsberättelserna för projektet för åren 2005 och 2006.

Detta bolags bokföringsmaterial och årsredovisning redovisades under projekttiden till svenska ESF-rådet. Samtliga varuinköp till Uma Bazaar som gjordes efter den 1 november 2006, då den ursprungliga projektledaren slutade, skedde däremot via Situation Syd. Vid byte av projektledare under hösten 2006 sattes även ett nytt lager av varor in i butiken, som uppgick till ett värde av 163 000 kr. Dessa varor tillhör en butik som den nya projektledaren tidigare hade drivit i egen regi som enskild firma. Förutom att både ansvar för och beslutsfattande makt över verksamheten vid projektets start innehades av en och samma person, den ursprungliga projektledaren, innebar organiseringen av verksamheten också ett ekonomiskt risktagande för denna person. Detta då hon genom sitt eget företag satsade kapital för att köpa in varor till butiken. Den ursprungliga projektledarens företag hade vid projektets slut en fordran på 80 000 kronor till Situation Syd för varor som under verksamhetstiden hade sålts i butiken. Den organisationsstruktur som omger verksamheten åskådliggörs i figur 3 och 4 nedan.

Figur 3. Uma Bazaars organisation

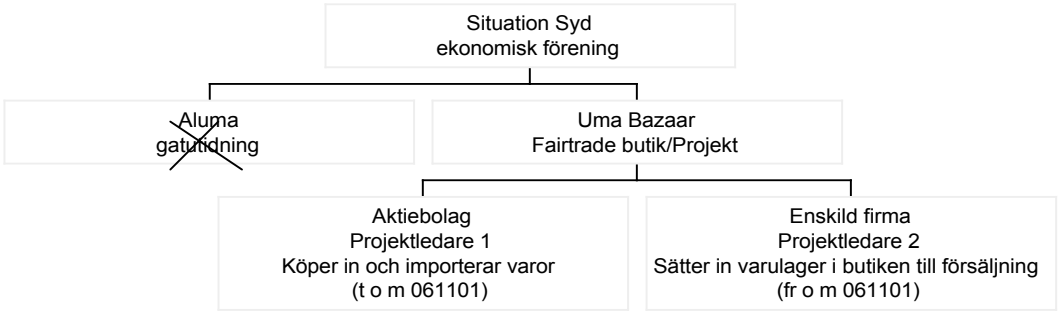

Vad det gäller projektets styrningsstruktur såg rollfördelningen ut enligt figur 4.

Figur 4. Projektets styrningsstruktur

Situation Syd
Ordförande: Projektledare 1

Uma Bazaar (projektet)
Projektledare: Projektledare 1/Projektledare 2 (from 2006-11-01)
Arbetsgivare: Projektledare 1

Importbolag (AB)
Styrelseordförande/ägare: Projektledare 1

Förändring i organisation och butik

Med ett nytt butikskoncept och grundläggande omstruktureringar bland personalen genomgick verksamheten under hösten 2006 stora förändringar. Processen initierades redan under sommaren 2006, då platsen som butiksansvarig blev vakant efter att den som tidigare innehade tjänsten inte blev förlängd på sitt vikariat. I samma veva rekryterade den första projektledaren en efterträdare till sig själv, då hon på grund en graviditet planerade att lämna projektet. Tanken vid rekryteringen var, enligt den ursprungliga projektledaren, att den nya projektledaren både skulle ersätta rollen som projektledare och butiksansvarig, samtidigt som hon även skulle ta över posten som ordförande i Situation Syd. Den nya projektledaren, som tillträdde efter sommaren, frångick däremot denna tänkta organisationsform och anställde istället en ny butiksansvarig under senhösten. Posten som ordförande i Situation Syd övertogs under projekttiden inte heller som planerat av den nya projektledaren.

Under hösten 2006 lämnade även samordnaren projektet. Anledningen till detta handlade om att samordnaren inte längre tyckte att de så kallat ”sociala” delarna av projektet fick adekvat utrymme i samband med de förändringar som pågick i verksamheten under hösten 2006. Samordnarens roll ersattes efter detta inte i organisationen. Efter önskemål från projektets handledare fortsatte samordnaren däremot att handleda den kvarvarande projektpersonalen projekttiden ut. Från december 2006 och fram till projektets slut bistod istället en ekonomisk controller projektet med administrativ hantering av de månatliga medfinansieringsintygen som svenska ESF-rådet kräver för att projektfinansieringen till verksamheten ska betalas ut. Tre av projektets fyra personalfunktioner byttes alltså ut under hösten 2006. Samtidigt som samordnarens funktion upphörde tillträdde också två nya personer på funktionerna som projektledare och butiksansvarig. I den nya projektorganisationen bestod personalgruppen därför enbart av tre funktioner, varav endast en hade varit med i verksamheten sedan dess start.

Ytterligare en förändring som inträffade i projektet under sommaren 2006 var att målsättningen att driva Uma Bazaar vidare som ett kooperativ efter projektslut slopades. Målsättningen för butiken omformulerads härefter till att den skulle drivas vidare av Situation Syd med arbetskraft i form av lönebidragsanställd personal. Det talades under hösten 2006 även om att ge den lönebidragsanställda personalen en möjlighet att bilda en ideell förening som i sin tur skulle kunna erbjudas en plats i Situation Syds nya styrelse. På så vis skulle möjlighet till medinflytande för deltagargruppen över verksamhetens fortsatta drift säkerställas. Denna idé realiserades däremot aldrig i praktiken innan projekttiden var till ända. Däremot registrerades efter projekttiden, under oktober 2007, en ideell förening (RESA) som är tänkt att få en plats i Situation Syds styrelse. Föreningens medlemmar består av personer som är lönebidragsanställda i butiken

Den tredje förändringen i samband med projektets omorganisering under hösten 2006 genomfördes i själva butiken. I samband med att projektet bytte projektledare, byttes också utbudet av varor i butiken ut mot de varumärken som den nya projektledaren tidigare sålde i en egen butik. Dessa varor är huvudsakligen ekologiskt

producerade och ligger i en högre prisklass än butikens tidigare utbud. Inriktningen mot så kallad *fair trade* behölls till viss del, men företrädelsevis kom utbudet av varor från andra producenter än de tidigare indiska kooperativen. I samband med att butiken bytte koncept ändrades även namnet på butiken till *Uma Bazaar/Babushka*. I jämförelse med de varor som tidigare fanns i butiken kan det nya utbudet karaktäriseras som mer kommersiellt gångbart. Grovt räknat omsatte butiken med sitt ursprungliga varukoncept mellan 20 000 till 30 000 kronor i månaden, ibland mindre. Med den nya utformningen ökade omsättningen till mellan ungefär 60 000 och 90 000 kronor i månaden. Under december 2006 omsatte butiken ett rekordbelopp på 140 000 kronor. Butikens omsättning tredubblades alltså i och med omorganiseringen. Men fortfarande vid projekttiden slut, i juni 2007, var omsättningen inte tillräckligt stor för att bära en framtida verksamhet ekonomiskt.

Under våren 2007 ansökte projektets ursprungliga projektledare om medel till en förlängning till projektets butiksverksamhet. Ansökan ställdes till Malmö stad som genom ett så kallat föreningsbidrag beviljade medel för att affären ska kunna divas vidare med fem lönebidragsanställda och en handledare på halvtid fram till januari 2008. Som handledare anställdes den senare projektledaren i butiken.

Deltagargruppen

Målgrupp och individdata

Under projekttiden var totalt 23 deltagare inskrivna i verksamheten. Detta är nio fler än vad man beräknade sig kunna ta emot innan projektet startade. Nio av projektets deltagare lämnade däremot projektet utan att ha uppnått steg 4. På så sätt kan antalet deltagare i verksamheten ändå sägas ha legat på en nivå liknande den som planerades i projektplanen. Tolv av projektets deltagare var män och elva var kvinnor. Åldern på deltagarna varierade mellan 18 och 54 år. 13 av personerna i deltagargruppen hade barn.

Av det totala antalet deltagare stod 13 stycken vid tiden för inträdet i projektet utanför den reguljära bostadsmarknaden. Tolv av dessa bodde i boende genom Exit (boende via Prokramis återfallsbehandling för män), Comesta eller Comintegra (de två senare erbjuder boende för hemlösa i lågtröskelboenden, drogfria kooperativ samt i lägenheter i Malmö). En av deltagarna bodde i en så kallad ”social lägenhet” och en var inneboende. Tio av deltagarna hade vid inträdet i projektet egna boenden med förstahandskontrakt. Sex av dessa saknade även missbruksbakgrund och ingick därför i den bredare definition av utanförskap som projektet även inlemmade som sin målgrupp. Totalt nio av projektets 23 deltagare hade vid inträdet i projektet en längre tids historik av bostadslöshet bakom sig. Dessa perioder sträckte sig över tidsintervall mellan ett till åtta år. Under projekttiden fick två av deltagarna egna bostäder med förstahandskontrakt.

Måluppfyllelse

Vad det gäller måluppfyllelsen för gruppen var sex deltagare vid projekttidens slut anställda på lönebidrag i butiken. Av de lönebidragsanställda var tre kvinnor och tre män. En av dessa gick in i projektet med lönebidragsanställning, medan de resterande fem fick lönebidrag under projekttiden. Granskas detta resultat lite närmare, visar det sig däremot att fyra av de fem som fick lönebidrag varken gick in i projektet som hemlösa eller hade en bakgrund som missbrukare. Måluppfyllelse för projektets ursprungliga målgrupp kan härigenom ifrågasättas.

Av de nio som avbröt sitt deltagande var däremot sex bostadslösa. Sex av dessa nio hade även en bakgrund som missbrukare. En av dessa deltagare har under projekttiden fått jobb utanför butiken och en har börjat studera. Fyra deltagare har slutat på egen begäran och tre har avslutats på grund av återfall eller ”attitydproblem”. En av deltagarna gick in i projektet med en överenskommelse om att delta i tre månader som en arbetspraktik och avslutade härefter sitt deltagande som avtalat. När projektets tog slut fanns åtta deltagare kvar i projektet som inte hade uppnått lönebidragsanställning.

Deltagarna i projektet kommer från sju av Malmös totalt tio stadsdelar. 14 hade under projekttiden försörjning i form av socialbidrag, fyra hade ersättning från försäkringskassan, två hade ersättning via arbetsförmedlingen och två personer hade inkomst via a-kassa.

Resultat från pre/post studien

ASI-metoden är, som tidigare har påpekats, en strukturerad intervjumetod som i sammanhanget används för att kunna mäta förändringar över tid som indikator på projektets behandlingsresultat. Detta görs genom att ett index räknas ut som ska motsvara ett generellt mått på den intervjuades situation inom varje mätområde inom ASI. Utifrån integritets- och sekretessaspekter redovisas resultaten av ASI-intervjuernas här gruppvis. Redovisningen utgår från uträknade medelvärden och medianer för de olika livsområden som ASI uppmäter vid de två olika mättillfällena i gruppen (se tabell 2 och 3 nedan).

I en jämförelse av resultatet från ASI-intervjuerna med deltagargrupperna mellan våren 2006 och våren 2007 visas generella förbättringar för gruppens *fysiska hälsa* samt för området *arbete och försörjning*. Mätområdet arbete och försörjning innefattar här i sin modifierade variant enbart ett index över antalet arbetade dagar. Att området arbete och försörjning har förbättrats i undersökningsmaterialet betyder alltså att närvaron i projektet har ökat. Mätområdena *familj och umgänge* samt *psykisk hälsa* visar under våren 2007 också något bättre resultat än året innan relaterat till hela undersökningsgruppen. Sammantaget visar ASI-intervjuerna att gruppens psykiska och fysiska hälsa är de områden där gruppen relativt sett mår sämst. Under 2007 är siffran lägre vad det gäller dåligt fysiskt mående, medan den fortfarande är hög för måttet av psykiskt dåligt mående i gruppen.

Tabell 2. Resultat av ASI intervjuer

Baserat på index där 0= inga problem uppmätta 1= maximalt med problem uppmätta

	Fysisk hälsa	Arbete & försörj-ning	Alkohol-Använd-ning	Narkotika-Använd-ning	Krimi-nalitet	Familj & umgänge	Psykisk hälsa	Totalt
Våren 2006 n=7								
Medelvärde (mv)	0,4	0,27	0,14	0,01	0,02	0,27	0,42	0,22
Median	0,21	0,25	0,01	0	0	0,02	0,54	0,02
Våren 2007 n=6								
Medelvärde(mv)	0,14	0,09	0,01	0,02	0	0,21	0,33	0,11
Median	0	0,05	0,02	0	0	0,02	0,02	0,05

Den grupp av individer som har intervjuats i både den första och den andra intervjuomgången består av totalt fyra individer. Om resultaten för denna grupp redovisas separat visar resultaten att närvaron i projektet har ökat än mer i denna grupp än i deltagargruppen som helhet. Samtidigt visas även ett ökat index för mätområdena *psykisk hälsa* samt *umgänge och familj*. För det senare området, umgänge och familj, är skillnaderna mycket små. För området psykisk hälsa är indexökningen däremot större, vilket betyder att gruppen sammantaget mår sämre vid det senare mättillfället. Bakom de medelvärdes- och mediansiffror som sammanställningen visar upp finns däremot en splittring. Två av individerna i gruppen uppvisar här ett ökat dåligt mående i psykiskt hänseende, medan de två andra tvärt om visar upp ett index på noll. Noll innebär att inga indikationer på dåligt psykiskt mående har uppmätts, vilket alltså är ett positivt resultat. För de två deltagare som uppvisar ett ökat index är resultatet däremot desto sämre, eftersom dessa individers dåliga mående under det andra mättillfället är så pass stort att det ökar det totala indexet för hela gruppen. Ytterligare en intressant iakttagelse är att de två individer som har avslutat sitt deltagande i projektet mellan de båda mättillfällena, båda uppvisade ett högt index för såväl psykiskt som fysiskt dåligt mående medan de i övrigt inte ligger på några avvikande värden i relation till resten av gruppen.

Tabell 3. Resultat av ASI intervjuer

Baserat på index där 0= inga problem uppmätta 1= maximalt med problem uppmätta

Konstant grupp*	Fysisk hälsa	Arbete & försörj-ning	Alkohol-Använd-ning	Narkotika-Använd-ning	Krimi-nalitet	Familj & umgänge	Psykisk hälsa	Totalt
Våren 2006 n=4								
Medelvärde (mv)	0,26	0,21	0,03	0,02	0	0,18	0,19	0,13
Median	0,15	0,22	0,01	0	0	0,08	0,02	0,08
Våren 2007 n=4								
Medelvärde(mv)	0,2	0,06	0,01	0	0	0,21	0,26	0,12
Median	0	0,05	0	0	0	0,21	0,08	0

*Resultatredovisningen omfattar de fyra (4) individer som deltagit i ASI-undersökningarna båda åren.

Kanske, eventuellt, kan dessa resultat tyda på att individer med en god psykisk och fysisk hälsa i större utsträckning tenderade att stanna kvar och att klara sig bättre i projektet. Samtidigt kan egentligen inga orsakssamband dras av de resultat som redovisas här, då den undersökta gruppen dels är så pass liten till omfång och då det dels är oklart i vilken mån själva projektdeltagandet påverkar de enskilda mätresultaten. De redovisade siffrorna bör därför huvudsakligen tolkas som en beskrivning av hur deltagargruppen mår vid respektive undersökningstillfälle.

Kapitel 6. Diskursiva böjningar – den kvalitativa studien

I följande avsnitt redovisas och bearbetas det kvalitativt insamlade materialet från projekttiden. Redovisningen sker genom att deskriptiva och diskursiva ansatser varvas i presentationen och bearbetningen av empirin. Analysen utgår i sin tur från en programteori för verksamheten som tecknas utifrån Uma Bazaar ursprungliga projektbeskrivning. Materialet analyseras både genom att projektets mål och syfte följs upp och jämförs bland projektets olika aktörer vid olika tillfällen samt utifrån de diskursiva böjningar som finns representerade i utvärderingsmaterialet. Materialet som analyseras består dels av olika dokument som beskriver projektets verksamhet vid olika tidpunkter, dels av intervjuer med projektdeltagare, personal och styrgruppsrepresentanter.

Rörelse över tid – polarisering mellan roller

Utifrån hur personalen i slutet av projekttiden talar om Uma Bazaar tycks en tydlig polarisering mellan olika roller i verksamheten ha skett under projektets gång. De båda intervjutillfällena med personalen genomförs för utvärderingen skull oturligt nog efter sommaren 2006 och det som skulle kunna kallas projektets vändpunkt. Under sommaren slopades ju målsättningen att driva vidare butiken som kooperativ parallellt som projektet bytte projektledare och en omorganisering av butiken initierades. Genom intervjumaterialet är det därför inte möjligt att följa hur projektets personal beskriver verksamheten och dess utveckling över tid. Däremot utkristalliseras en tydlig polarisering i sättet som personalen talar om verksamheten, där en klyvning av projektet i två konkurrerande delar framträder: *den sociala* och *den kommersiella*.

> Alltså för mig så är ju Uma Bazaar någonting socialt. Alltså det är en social gemenskap av människor som har utanförskap som jag trivs att jobba tillsammans med. (---) Det är Uma Bazaar för mig. Det är inte butiken, det är det inte. (IP 15, personal, maj 2007)

> P: Alltså med den kommersiella sidan har det ju varit lite ”Usch, nu ska allt bli kommersiellt och det är fult” och så där. Medan den sociala sidan har ju varit glorifierad och det är ju den som är den fina sidan.
> I: För vem?
> P: Ja… Alltså om vi tänker (personal n), (personal o)… Alltså från den sociala sidan, såklart. (IP 17, personal, maj 2007)

> De flesta vet inte om att jag är inne i ett socialt projekt och arbetar eftersom min tilldelade roll är (kommersiell personal). (---) Och pratar jag med gemene man säger jag kom och besök oss på Uma Bazaar och då menar jag butiken. (IP 18, personal, maj 2007)

Intervjuutdragen illustrerar den polarisering som tydliggörs i personalens sätt att tala om projektet. Samtliga utgår från att de *antingen* representerar verksamhetens sociala *alternativt* verksamhetens kommersiella del. Paradoxalt nog förefaller personalen också mena olika saker när de talar om Uma Bazaar. För en är Uma Bazaar butiken enbart. För en annan är det tvärt om *inte* butiken alls.

I början av projekttiden förefaller projektets olika principer däremot som mer integrerade. I mina fältanteckningar utifrån samtal med projektets handledare och projektledare i januari 2006 talas det huvudsakligen om projektets principer som kompletterande. I personalens sätt att tala om projektet framträder vid denna tidpunkt heller inga uppenbara splittringar eller konflikter. Enligt såväl fältanteckningar som andra tillgängliga dokument framstår personalens utsagor snarare som förhållandevis samstämmiga, även om vissa personer talar mer om vissa delprinciper inom verksamheten än andra. Jämfört med hur personalen i slutet av projekttiden talar om Uma Bazaar tycks alltså en rörelse över tid och en polarisering mellan olika roller ha skett i verksamheten under projektets gång.

Hur påverkas då projektets innehåll av den rörelse som framträder och vilka konsekvenser får det för projektet och dess deltagare? För att kunna följa rörelsen tar den fortsatta analysen sin utgångspunkt i de dokument som beskriver verksamheten. Här finns projektmakarnas ursprungligt uttalade syften med projektet satta på pränt, syften som i utvärderingshänseende också tjänar som utgångspunkt för resten av redogörelsen och analysen. Denna ursprungliga idé eller tanke med projektet är också det som i en teoretiskt kopplad utvärderingsdesign kan kallas *programteori*. Att kartlägga och beskriva denna idé blir därför en första uppgift i den kommande analysen.

Rörelse över tid

Vad Uma Bazaar är – eller uppges vara – finns beskrivet i flera olika dokument. Dokumenten är både författade av projektpersonal och av andra externa aktörer. För att ta reda på hur projektet beskrivs av olika aktörer vid olika tillfällen har jag studerat fem olika dokument där projektet beskrivs. Fyra av dokumenten som jag använder är författade internt. Det fjärde är en *artikel* publicerad i en tidskrift/broschyr om den sociala ekonomin i Skåne som svenska ESF-rådet har gett ut. Tidskriften kallas ”Bestående värden – Stora resultat med små medel skapade av den sociala ekonomin”.

Av de internt producerade dokumenten utgörs det första av den *projektbeskrivning* som används för ansökan om externa projektmedel under 2005. Det andra dokumentet är *en flyer* som har producerats i marknadsföringssyfte under hösten 2005. Det tredje dokumentet är *verksamhetsberättelsen* för 2005 och det fjärde är en *ansökan/projektbeskrivning* som konstrueras under våren 2007 för att söka nya projektmedel från Malmö stad. Verksamhetsberättelsen för 2006/07 har inte lämnats ut från projektet. Den skriftlig dokumentation som jag har att tillgå av projektet efter de förändringar som skedde under sommaren 2006 är alltså förhållandevis skral, vilket naturligtvis är beklagligt. Då mina intervjuer med personalen däremot täcker den

senare fasen, kan dokumenten däremot användas som en utgångspunkt för en jämförelse och analys av olika diskurser kring projektet som återfinns i det samlade utvärderingsmaterialet.

Uma Bazaars programteori – som diskurser

När de olika dokumenten studeras efter när de tidsmässigt är författade tydliggörs en diskursiv kategorisering kring vilka principer som artikuleras i projektet vid olika tidpunkter. Som utgångspunkt för analysen används *projektbeskrivningen* som författades innan projektet startade, eftersom det är här som de ursprungliga tankar och diskursiva mönster som projektet bygger på artikuleras. Denna tankemodell utgör även det som vi i sammanhanget kallar projektets programteori.

I projektbeskrivningen, nedtecknad under våren 2005, uppges att målgruppen för verksamheten är hemlösa tidningsförsäljare. Målet, att ta ett steg närmare arbetsmarknaden, ska enligt projektplanen genomföras genom att de hemlösa tidningsförsäljarna gör det de är bäst på: att sälja. *Hjälp till självhjälp* lyfts fram som en bärande princip i den arbetsmetod som projektet, då kallat *Steget efter Aluma*, ska arbeta enligt gentemot projektdeltagarna. Enligt projektbeskrivning innebär hjälp till självhjälpsprincipen att:

> …varje steg bort från hemlösheten tas av försäljaren själv och alla insatser sker i den enskilde försäljarens takt och på dennes initiativ. (Projektbeskrivning, s 4)

Grundtanken, att importera och sälja Fair trade varor, beskrivs som ”ett naturligt steg vidare för gatutidningsrörelsen”, inte minst med tanke på att försäljningen av rättviseprodukter uppges ha fördubblats varje år under de tre senaste åren i Storbritannien. Projektidén framställs som en slags ”glokal” idé som har uppstått parallellt bland flera internationella hemlöshetstidningar där ”människor i långt utanförskap ges en möjlighet att bli delaktiga på sin arbetsplats”[14]. Att det är u-ländernas producenter som har möjlighet att ta ut en vinstmarginal inom Fair trade handeln lyfts också fram som en bärande princip.

Gatutidningsrörelsen och Fair trade idén framställs alltså som sammanlänkade i det att de båda bygger på en idé där utsatta grupper på såväl lokal som global nivå idkar handel i syfte att skapa bättre sociala förutsättningar för sig själv – och andra. Som ytterligare en vidareutveckling av gatutidningskonceptet uppges projektet, förutom att hjälpa deltagarna ta ett steg närmare arbetsmarknaden, även syfta till att erbjuda socialt stöd och drogfri gemenskap. Uma Bazaars rehabiliteringsfrämjande arbetsmetod gentemot deltagargruppen delas här upp i fyra faser. Den första fasen involverar sysselsättning och arbetsträning på marknader och på samarbetspartnerns

[14] Ur projektbeskrivningen från 2005

Comintegras[15] caféer. Under denna period ska projektdeltagarna enligt projektplanen även lära sig att ”ta ansvar i sitt boende” och få stöd i att bygga upp ett socialt nätverk, exempelvis via Comintegras kamratförening Comigen. I framtiden planeras dessutom att:

> … i samarbete med ett väl utvecklat nätverk erbjuda Alumaförsäljare arbetsträning, drogfritt boende, internutbildning, praktikplats och arbete. (Projektbeskrivningen, s 3)

Tanken med projektet omfattar här alltså såväl boende och arbete som fritid, vilket ska realiseras genom att samarbeta med andra ideella aktörer och sociala kooperativ som är engagerade i hemlöshets- och missbruksfrågor i Malmö. Förutom Kamratföreningen Comigen och Kooperatvet Comintegra uppges även kommunala aktörer som Malmös kommunala bostadsföretag, MKB, och Malmö stad som samarbetspartners i projektet. Den samlade tankemodellen eller programteorin för Uma Bazaars verksamhet illustreras i figur 5.

Figur 5. Programteori för Uma Bazaar

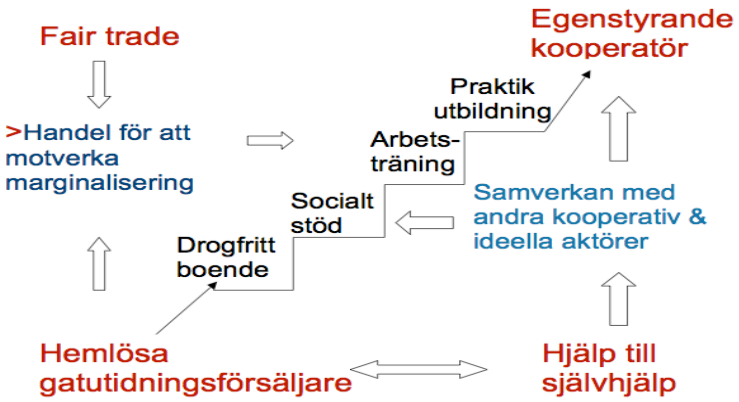

Idén kan i detta stadium sägas vara kopplad till *fyra diskurser*, där samverkan med brukarstyrda föreningar och nätverk, delaktighet, egenmakt och egenstyrande kooperatörer utgör bärande principer i den första diskursen: *brukarstyrningsdiskursen*. *Självhjälpsdiskursen* bärs i sin upp av begrepp som eget initiativ, individuellt utformad arbetsträning, personligt stöd, enskilda förutsättningar, enskild takt och eget ansvar. I den tredje diskursen, *gatutidningsdiskursen,* utgör *säljande*, *hemlöshet* och *utanförskap* tre bärande komponenter. *Fair trade diskursen*, slutligen, bärs upp att komponenter som handel, social rättvisa och ekonomiskt hållbar utveckling. Samtliga diskurser kan dessutom sorteras in i en överordnad *diskurs om socialt företagande*, som med element av delaktighet, självhjälp och kommers i syfte att motverka

[15] Comintegra är ett brukarstyrt kooperativ i Malmö som bildades 2003 och som arbetar ”med människor för integration”. Kamratföreningen Comigen är en ideell stödförening till kooperativet. www.comintegra.se

marginalisering och utanförskap också kan sägas sammanfatta grundidén med Uma Bazaars verksamhetskoncept. I figur 6 (se nedan) illustreras de diskurser som ingår i Uma Bazaars programteori.

Figur 6. Diskurser i Uma Bazaars programteori

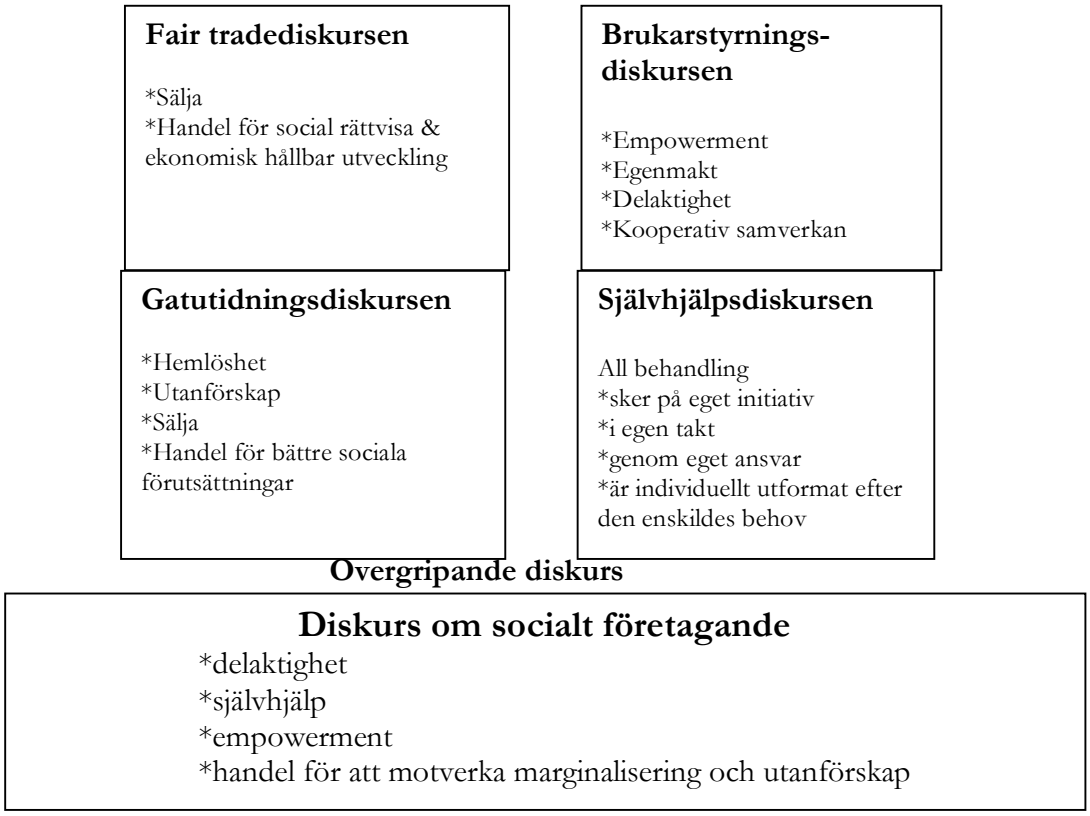

Många diskurser – mycket i glömska

I Uma Bazaars egenproducerade *flyer*, som författas under hösten 2005, är samtliga delar i beskrivningen av projektet intakta från projektbeskrivningen, förutom formuleringen av *målgruppen* och *vad målgruppen ska göra*. Hemlösa tidningsförsäljare nämns inte längre. Fokus på att sälja finns inte heller längre med. Nu beskrivs målgruppen istället som *arbetslösa och drogfria män och kvinnor* och projektet handlar enligt flyern om att ge dessa personer en möjlighet att komma tillbaka in på arbetsmarknaden. Gatutidningsdiskursen, med de bärande komponenterna hemlös och sälja ser alltså ut att ha fallit ifrån i sättet som projektet nu beskrivs på. Likaså nämns inte idén att utveckla ett samarbete med andra ideella föreningar för att ge målgruppen ett brett socialt stöd. Brukarstyrningsdiskursen, som även innefattar idén om att deltagargruppen ska ta över butiken och driva den vidare genom ett socialt kooperativ, artikuleras alltså inte heller här. *Hjälp till självhjälpsprincipen* artikuleras däremot tydligare än tidigare, då den nu sägs ha tagits

ett steg vidare; Genom att göra sitt jobb i butiken hjälper projektdeltagarna inte bara sig själva, utan även de som tillverkar varorna i u-länderna.

I *verksamhetsberättelsen* för 2005, som tecknas ner under våren 2006, har beskrivningen av steg ett i projektets arbetsträningsmetod kortats ner betydligt. Insatser som att arbeta med boendefrågor och socialt stöd på fritiden tillsammans med kamratföreningen Comigen finns inte längre med. Samarbetspartnerna Comintegra och det kommunala bostadsbolaget MKB nämns inte heller längre bland de aktörer som uppges samverka med Situation Syd i projektet. Nu uppges projektets uppgift vara att erbjuda drogfri sysselsättning och arbetsträning. Idén om att genom ett väl utvecklat nätverk kunna erbjuda målgruppen allt från boende och arbete till en meningsfull fritid verkar, precis som i flyern, ha fallit ut ur sättet som Uma Bazaar beskrivs på. *Självhjälpsdiskursen* och *Fair trade diskursen* finns däremot fortfarande tydligt artikulerade.

I *ESF-artikeln*, som skrivs under våren 2006, beskrivs verksamheten i sin tur enbart som en kombination av arbetsträning och Fair trade. Målet för deltagarna handlar enligt ESF-artikeln om att bli anställd i butiken för att så småningom kunna ta ett ”vanligt” jobb. Enligt artikeln uppges tanken med butiken redan från början ha varit att skapa en så kallad övergångsarbetsmarknad. Detta trots att målet att bilda ett kooperativ, en princip som ingår i den så kallade brukarstyrningsdiskursen, inte formellt har övergetts eller kommunicerats till projektdeltagarna vid tidpunkten då artikel skrivs. Av hjälp till självhjälpsdiskursen finns nu inte heller några spår i beskrivningen av projektet kvar. I textens nämns ingenting om individuellt utformad träning eller om delaktighet. En slags allmänt inriktad *arbetsträningsdiskurs* tycks här ha ersatt såväl självhjälpsdiskursen som brukarstyrningsdiskursen. Av de fyra ursprungliga diskurserna finns i detta dokument enbart en artikulerad diskurs kvar: *Fair trade*.

I det senast författade dokumentet, projektbeskrivningen, som författas under våren 2007 beskrivs projektet fortfarande genom att Fair trade diskursen artikuleras. En förändring är däremot att begreppet ekologi nu också har tillkommit i sättet som Fair trade omtalas på. Innan handlade Fair trade huvudsakligen om social och ekonomisk hållbar utveckling. Nu beskrivs det som ”*social, ekonomisk och ekologisk hållbar utveckling*”. Någon arbetsträningsdiskurs syns inte längre till. Istället talas det om kompetensutveckling för de lönebidragsanställda i butiken och att dessa ska lära sig producera, tillverka och reparera för att täcka sina lönekostnader. En slags *produktionsdiskurs* utvecklas nu alltså. Att ta över driften av butiken bedöms enligt dokumentet inte vara realistiskt för de lönebidragsanställda under de närmsta två åren, då gruppen inte anses mogen för detta ansvar.

Av de diskurser som från början används i dokumenten för att beskriva Uma Bazaar finns i slutet av projekttiden enbart Fair trade-diskursen kvar bland de principer som projektet sägs bygga på. Över tid förefaller alltså en enstaka diskurs att bli mer uttalad medan flertalet andra har fallit i glömska. Parallellt träder istället nya diskurser in på scenen, så som arbetsträningsdiskursen, ekodiskursen och produktionsdiskursen.

Flera mål – vaga syften

I de olika dokumenten som beskriver projektet framskymtar även en vaghet kring vilket eller vilka mål som projektet arbetar mot. Parallellt kan även en målgruppsförskjutning iakttas över tid. Enligt *ESF-artikeln* och den egenproducerade *flyern* är exempelvis syftet med butiken att:

> … bidra till bättre levnadsförhållande för tillverkarna (i u-länder, *min anm*.) samtidigt som butiken är en inkörsport till arbete för människor som har varit borta länge från arbetslivet. (ESF-artikel)
>
> … stödja producenter i utvecklingsländer och samtidigt erbjuda (målgruppen) en möjlighet att komma tillbaka in på arbetsmarknaden. (Flyer)

Enligt *projektbeskrivningen* och *verksamhetsberättelsen* är syftet med projektet däremot begränsat till att:

> ... skapa en kedja av åtgärder som ska leda motiverade personer ur målgruppen från hemlöshet till ett värdigt och meningsfullt liv, med drogfritt boende, sysselsättning och social gemenskap. (Projektbeskrivning)
>
> … hemlösa och människor med liknande bakgrund ska ta ytterligare ett steg mot arbetsmarknaden. (Verksamhetsberättelse)

Fair trade tanken finns med även i de två senaste dokumenten, men framställs här som ett medel för att nå projektets syfte och lyfts alltså inte fram som ett syfte i sig. Målsättningen för projektdeltagarna uppges i projektbeskrivningen vara att dessa ska lära sig att *klara av och behålla ett arbete.* Parallellt uppges även butiken ha ett mål: att kunderna ska komma dit för att varorna lockar.

Medan de två förstnämnda dokumenten huvudsakligen riktar sig till presumtiva kunder och till en generell allmänhet, riktar de två sistnämnda dokumenten i större utsträckning sig till offentliga myndigheter och externa projektfinansiärer. Detta kan också tänkas påverka hur projektet presenteras, där affärens syfte och Fair trade konceptet artikuleras tydligare i dokumenten som riktas mot kunder, medan den behandlingsinriktade arbetsträningen framhävs som primär i de dokument som riktas mot offentliga myndigheter och externa finansiärer. På så sätt skulle man kunna säga att vad Uma Bazaar är beror på vem som berättar om det och för vem det berättas. Den dubbla målsättningen öppnar alltså i detta fall upp för en friare tolkning av vad projektets egentliga syfte är, ett faktum som även verkar spöka i personalens skilda beskrivningar av verksamheten.

Det dokument som har skrivits efter projektets omorganisering, projektbeskrivningen från 2007, skiljer sig däremot från de andra. Här framställs syftet med verksamheten som i de kund- och marknadsorienterade dokumenten, trots att det handlar om en ansökan riktad till Malmö stad för att kunna finansiera en förlängning av projektet. Den verksamhet som projektet vill ha fortsatt finansierad begränsas däremot till själva affären och utgör därmed ett något mindre och mer nerbantat koncept än den ursprungliga projektidén. Den så kallat sociala biten, innehållandes arbetsträning och praktik, finns inte längre med i det som Uma Bazaar beskrivs vara

efter den siste juni 2007. Någon målsättning för projektets kvarvarande deltagare (som nu är anställda på lönebidrag i butiken och färre till antal) finns inte heller artikulerad i projektbeskrivningen. Målet att butiken ska ha attraktiva varor och drivas med fokus på lönsamhet artikuleras däremot fortfarande. Att Fair trade tanken lyfts fram tydligt och att ansökan riktas mot just Malmö stad bör i sammanhanget också sättas i relation till att Malmö stad under våren 2007 utnämns till Sveriges första ”Fair trade city”.

Från att målet i det kronologiskt först nedtecknade dokumentet har handlat om att ”skapa en kedja av åtgärder som ska leda motiverade personer ur målgruppen från hemlöshet till ett värdigt och meningsfullt liv, med drogfritt boende, sysselsättning och social gemenskap” har målet i det senast författade dokumentet ändrats till att sälja attraktiva varor ”med det unika mervärdet att gynna en hållbar utveckling – socialt, ekonomiskt och ekologiskt”. Vilken målgrupp projektet vänder sig till förändras också över tid. I det första dokumentet uppges målgruppen vara hemlösa gatutidningsförsäljare. I det sista dokumentet uppges målgruppen däremot bestå av människor med långt utanförskap.

Polarisering mellan roller

Analysen av dokumenten ovan kan sägas illustrera en diskursiv rörelse över tid i projektet. För att undersöka den polarisering mellan personalens roller som parallellt framträder i utvärderingsmaterialet används personalens intervjumaterial nu som underlag för en fortsatt analys. I detta avsnitt undersöks hur projektets sju hittills artikulerade diskurser förhåller sig till de diskurser som avspeglas i personalens sätt att tala om projektet. I slutet redogörs även för hur projektets mål uppfattas och artikuleras bland projektpersonalen.

Som tidigare har konstaterats syns en ganska tydlig kategorisering i intervjumaterialet med personalgruppen. I materialet, som har inhämtats under hösten 2006 och våren 2007, utgår personal som ser sig som representanter för verksamhetens sociala sida också från helt skilda diskurser i sitt sätt att tala om verksamheten än den personal som anser sig representera projektets kommersiella sida. Omfånget av diskurser som personalen använder sig av i sitt sätt att tala om projektet är också fler till antalet och delvis annorlunda än de som återfinns i projektdokumenten.

De ”sociala”

Bland de i personalen som positionerar sig på den sociala sidan i sitt sätt att tala om projektet, finns en artikulation av principer inom framförallt *brukarstyrningsdiskursen* och *självhjälpsdiskursen*. På sätt och vis är brukarstyrningsdiskursen delvis också tydligare artikulerad i intervjumaterialet än i dokumenten. En ur personalen talar exempelvis om en avsaknad av demokrati och delaktighet i verksamheten efter de förändringar som sker under sommaren och hösten 2006. Båda dessa begrepp kan ses

som element ur brukarstyrningsdiskursen, trots att begreppet demokrati inte återfinns i projektdokumenten. I sitt sätt att tala om sin roll i projektet använder samma person sig huvudsakligen av självhjälpsdiskursen. Denna person talar återkommande om sin roll som en roll som arbetar tillsammans med deltagargruppen utifrån deras behov. Mot slutet av projekttiden uttrycker denna personal också en upplevelse av att de enskilda projektdeltagarnas behov har kommit att bli sekundära i relation till idén om ekologisk hållbar utveckling. Det ekologiska upplevs alltså här ha blivit viktigare än människan, vilket i diskursiva termer tyder på att brukarstyrnings- och självhjälpsdiskursernas platser i projektet har fått konkurrens av en ny diskurs, *ekodiskursen*. Denna diskurs verkar i sin tur inte vilja integrera sig med självhjälps- och brukarstyrningsdiskursernas grundläggande principer.

En annan ur personalen talar om den metod som projektets arbete med deltagargruppen bygger på, på följande sätt:

> Arbetsträningen, om vi kan kalla det så, är individuellt baserad beroende på vad man har med sig för erfarenheter. Är man nydrogfri är man på ett visst vis. Har man varit arbetslös i hundra år så är man på ett annat vis. Men man kan ändå ha gemensamma individuella problem att ta till sig i den här strukturen och därför finns ett individuellt tänk och ett individuellt upplägg. Det är viktigt. (IP 14, personal, hösten 2006)

Citatet innehåller flera element ur självhjälpsdiskursen, så som ”individuellt baserad”, ”individuellt upplägg ” och ”med sig för erfarenheter”. Samma person talar under hösten 2006 också om projektets metod och fasarbete i imperfekt, som något som har varit:

> I fas ett till tre lärde man känna varandra och det gavs utrymme att prata om tidigare erfarenheter. Det var ju fokus på det, att våga sätta ord på det som plågar mig för att få det ur mig och kanske hjälpa någon annan som tänker likadant. Alltså att läras upp att hantera problem, hantera motgångar, att hantera en idiotisk myndighetsperson. Det fanns ju i de här samlingarna när man satt ner. I dag är det mer produktion, alltså det är inte ett bord att sitta ner vid utan ett bord att arbeta vid. (IP 14, personal, hösten 2006)

Samtidigt som element ur självhjälps- och brukarstyrningsdiskurserna artikuleras i imperfekt, artikuleras ord som ” det är produktion” och ” att arbeta” i present. I diskursiva termer kan detta tolkas som att även *produktionsdiskursen* konkurrerar med projektets metodbaserade diskurser (brukarstyrnings- och självhjälpsdiskurserna).

I samband med omorganisationen talas det också om en frånvaro av element ur just självhjälps- och brukarstyrningsdiskurserna. Den upplevda frånvaron av dessa diskurser beskrivs i detta fall som orsaken till projektets splittring i en konkurrerande social och kommersiell del:

> P: Ja, jag tycker att projektet har tagit en ny riktning sedan sommaren. /--/ Jag känner inte längre igen projektet/--/ Jag tycker inte att delaktigheten är självklar. Jag tycker inte att demokratin finns längre, strukturen, personalmöten… Överhuvudtaget sättet att diskutera. Dialogen är utebliven. /--/ Jag tycker att den kommersiella delen har tagit över, därigenom också samarbetet eftersom det är mer direktiv än dialog, tycker jag.

> I: Vilka starka och svaga länkar finns i samarbetet mellan er som arbetar i projektet?
> P: Jag vet inte. Jag skulle inte kunna dela in det så, tror jag.
> I: Nä, hur skulle du dela in det?
> P: Ja, det sociala och det kommersiella.
> I: Hur skulle du beskriva det då?
> P: Att det sociala knappt finns och att det kommersiella har ökat. (IP 14, personal, hösten 2006)

Grundläggande element ur brukarstyrningsdiskursen så som delaktighet, demokrati och dialog, beskrivs i intervjuutdraget ovan som uteblivna samtidigt som kommersiella principer beskrivs ta utrymme från projektets socialt inriktade aspekter.

De ”kommersiella”

En vinstdrivande tanke och kommersiella principer finns med redan i Uma Bazaars ursprungliga programteori. Men precis som i programteorins övergripande diskurs om socialt företagande artikuleras kommers och handel här framförallt som medel för att nå verksamhetens sociala målsättningar. I både *gatutidningsdiskursen* och *Fair trade diskursen* återfinns ju en liknande artikulation av säljande och handel som medel för att nå sociala mål. I intervjumaterialet med projektets nyanställda personal artikuleras däremot begrepp som kan sägas forma en ny kommersbetonad diskurs i projektet. Med begrepp som ”starkt varumärke, yngre målgrupp, nisch, attraktiva och moderna varor, tänka i koncept och sålla mer” förefaller denna *kommersdiskurs* däremot inte innehålla element som kan kopplas vidare till de ursprungliga diskurser som projektets arbetsmetod med deltagargruppen vilar på, brukarstyrnings- eller självhjälpsdiskurserna. Snarare än att kopplas till delaktighet, egenstyrning och utveckling i en individuellt anpassad takt, tycks denna diskurs appellera till element som image och identitet .

> Alltså det är ju lite det här att man ska tycka om varorna man säljer. /…/ Skulle man ha blivit ett starkt varumärke och velat överleva som butik, så kanske man hade fått sålla mer bland de som tas in i projektet. /---/ Kläder och mode är ju så himla värde… Alltså det handlar ju om identitet och image och hela det. Och det är svårt kanske om man inte själv har den identiteten, har man kanske svårt att förmedla de värdena. (IP 17, personal, våren 2007)

I detta sätt att tala om projektets verksamhet formar termer som image, identitet, attraktiva varor och yngre målgrupp även en subdiskurs under kommersdiskursen som vi kan kalla *designdiskursen*. Till skillnad från diskurserna i den ursprungliga programteorin, där begreppet identitet för tankarna till marginalisering, utanförskap och exkludering, reduceras identitet som begrepp inom designdiskursen snarare till något som kan åtgärdas genom val av klädsel. Att den kommersiella verksamheten drivs för att nå sociala mål verkar också ha fallit bort i det nya projektkonceptet enligt en annan ur personalens sätt att tala om projektets idé.

> Det är ju ingen konstig idé. Jag menar att använda ett kommersiellt mål det är ju själva idén med det. Sedan att det är en social verksamhet… (IP 18, personal, våren 2007)

Precis som i det senast författade dokumentet artikuleras nu också begreppet *ekologi* i intervjumaterialet. Huruvida detta element ska tolkas som ett bärande element inom *Fair trade diskursen* eller snarare betraktas som en egen diskurs, *ekodiskursen*, där Fair trade ingår som ett underordnat element är svårt att utläsa från intervjumaterialet. I vissa fall nämns begreppen i ett och samma andetag, vid andra tillfällen talas det enbart om fair trade eller enbart om ekologi.

> Eftersom jag nu har varit med i det här Fair trade i Malmö så länge så har jag ett ansvar som person att se till att det finns en Fair trade butik. Alltså det är lite så, många ”Ja, men ska ni stänga? Det går ju inte, var ska vi handla då” liksom. Ja, och gör ingen annan en butik så är det mitt ansvar. (IP 17, personal, våren 2007)

> På vissa sätt har vi försökt vara mer peppande. Att prata om ekologisk mat och att vi har sagt att varje gång vi ska fika här eller laga någonting, att vi ska försöka göra det på bra råvaror. Att liksom uppmuntra till en sund… Lite mer sund livsstil. (IP 18, personal, våren 2007)

Av det sista citatet att döma förefaller ekodiskursen dessutom att i större utsträckning koppla projektets så kallade sociala aspekter till element som hälsa och sund livsstil än vad som är faller i de ursprungligt använda brukarstryrnings- och självhjälpsdiskurserna. Och att innebörden av ”det sociala” i projektet beskrivs i andra diskursiva former av den så kallat ”kommersiella” personalen än av den ”sociala” personalen illustreras även i följande citat.

> Man kan väl säga att (personal q) och min roll är mer på båda sidorna, medan (personal n) är väldigt bara på den sociala sidan. /---/ Alltså jag och (personal q) har ju hjälpts till mycket mer med det här att söka jobb och att skriva CV och… Hela den biten. Och liksom att sätta folk i sysselsättning, att du kan göra det och du kan göra det. Där är inte (personal n) med så mycket. (IP 17, personal, våren 2007)

Här talas det om att sätta folk i sysselsättning och om att dirigera ut uppgifter till deltagargruppen som en del av ”det sociala”. Detta formar i sin tur helt andra böjningsmönster än vad som finns representerat i brukarstyrnings- och självhjälpsdiskurserna, där såväl lärande som delaktighet utgör centrala element.

Ny komposition av diskurser

I den nya komposition av diskurser som framträder i verksamheten under andra året finns en diskurs kvar av de diskurser som ursprungligen identifierades i projektets programteori. Den kvarvarande diskursen, fair tradediskursen, har däremot även den ändrats till sitt innehåll och antagit en mer ekologisk förpackning. Den komposition av diskurser som ingår i verksamheten under projektets andra år illustreras i nedanstående figur.

Figur 7. Uma Bazaars nya komposition av diskurser

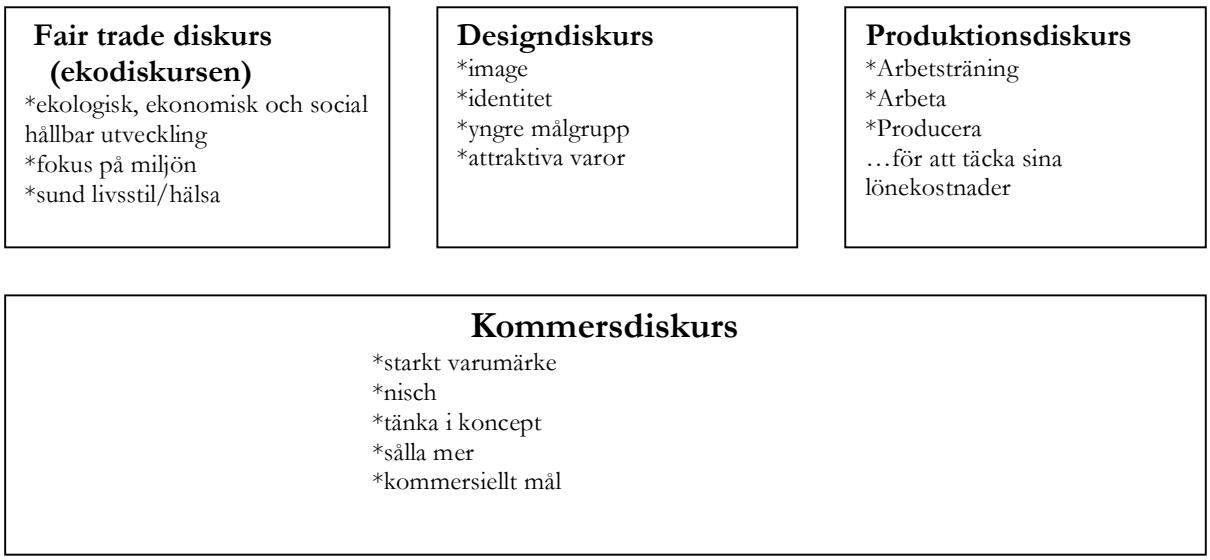

I läsningen av intervjumaterialet ovan tydliggörs också en förskjutning i de mål som verksamheten uppges ha. Enligt de tidigare presenterade dokumenten uppgavs målet med projektet antingen vara dubbelt eller enkelt. Det dubbla målet handlade om att både stödja producenter i utvecklingsländer och om att stötta personer ur målgruppen att ta ett steg närmare arbetsmarknaden på det lokala planet. I de dokument där ett enkelt mål fanns, handlade detta om att bygga upp ”*en kedja av åtgärder*” för att ”*leda motiverade personer ur målgruppen från hemlöshet till ett värdigt och meningsfullt liv, med drogfritt boende, sysselsättning och social gemenskap*”. I båda fallen kan målet sägas rikta sig bortom verksamhetens kommersiella aspekter. Målet handlar om att i varierad utsträckning stödja projektets målgrupp i Sverige, antingen enbart eller artikulerat tillsammans med ett stöd riktat mot varornas u-landsproducenter.

I den ”kommersiella” projektpersonalens sätt att tala om verksamheten, artikuleras däremot andra mål med verksamheten. Projektledarens mål med att driva verksamheten handlar framförallt om att ”*stärka Fair trade och den ekologiska marknaden i Malmö*”. Att se till att det finns en välsorterad Fair trade butik i Malmö ser projektledaren också som sin huvudsakliga professionella uppgift. En annan ur personalen uttrycker i ett av citatet ovan även att målet med verksamheten är kommersiellt. Det som ursprungligen omtalades som projektets medel, det kommersiella, artikuleras i detta sätt att tala om projektet alltså som verksamhetens mål. Det vinstdrivande ses alltså inte längre som ett medel för att nå sociala mål, utan beskrivs nu snarare som ett mål i sig. På så sätt bryter projektidén, så som den nu artikuleras, även med den övergripande diskurs som samtliga diskurser i den ursprungliga projektidén kunde samlas in under: diskursen om socialt företagande.

Att det som tidigare varit ett medel nu ses som ett mål gör också att det skapas spänningar kring det ursprungliga målet, att stötta personer ur målgruppen att ta ett steg närmare arbetsmarknaden. Detta mål uppges nu vara svårt att fullfölja.

P: Alltså att stärka fair trade och ekologiskt, det är ett starkt…
I: Alltså det ligger dig varm om hjärtat?
P: Ja, och det är kanske lättare att göra separat på ett sätt, alltså när det handlar om just mode och så. /---/ Ja, och jag menar skulle man ha valt vilken typ av butik man ska driva så kanske det inte är en designbutik som är rätt för målgruppen. Det tycker jag nog att man kan konstatera. (IP 17, personal, våren 2007)

Nya diskurser – nya konflikter

Med nya diskurser som tillkommer i projektet och gamla som sållas ut och faller ifrån synliggörs alltså spänningar, konflikter och konkurrens mellan de principer som idémässigt ryms inom verksamheten. Hur konflikterna mellan verksamhetens delvis vinstdrivande och delvis socialt inkluderande ambitioner beskrivs, ser däremot olika ut beroende på vem som beskriver dem och från vilket perspektiv det beskrivs:

P: I min värld är ansvar någonting du måste lära dig. /…/ Och jag vet inte hur pass mycket ansvar man lär sig om man bara blir beordrad. Hur utvecklas man då? Som sagt slaveri var inte särskilt utvecklande. Man kanske inte tänker på att man tänker lite fel. /…/ Men urskiljningen på a och b lag är mycket större i det här projektet nu. Och det tror jag inte var meningen. Där kan jag ändå känna en liten sorg i att vi ska vara med och göra en sådan segregation som vi i övrigt kritiserar.
I: Finns det möjlighet för projektet att överleva tror du?
P: Ja, men som ett annat projekt. Som ett projekt som arbetar aktivt för segregation, som delar upp människor i a och b lag rätt så snabbt. (IP 14, personal, hösten 2006)

Framförallt blir det en konflikt i det kommersiella, att kunna föra en butik med ett starkt varumärke när man inte kan nischa sig. Det är ju det som är det svåra. Det svåra är att finnas för alla. Då tappar man dom kunder som är trendiga liksom, eller som då är… Vad det nu skulle kunna vara. (IP 17, personal, våren 2007)

Deltagarnas berättelser

Spänning mellan olika principer

Det spänningsfält som uppstår mellan nya och gamla diskurser i projektet och som illustreras av projektpersonalens citat ovan, avspeglas egentligen allra tydligast i intervjumaterialet med deltagargruppen. Eftersom gruppen intervjuas både före och efter sommaren 2006, då projektet genomgick flera förändringar, syns också hur och var i verksamheten som diskursiva förändringar och brott sker. I det samlade intervjumaterialet från det första intervjutillfället under våren 2006 nämns exempelvis överhuvudtaget inga konflikter mellan olika principer i verksamheten. I intervjumaterialet från våren 2007 finns däremot ett flertal sådana berättelser.

Alltså när det blev det där nya, med Babushka, så tänkte de ju väldigt mycket på pengar. Alltså vi skulle sälja, sälja, sälja, sälja, sälja. /---/ Ibland tycker man att det kan inte vara så att det liksom hela tiden ska tjänas pengar. (IP 1, Projektdeltagare, våren 2007)

> Många har tyckt att det har varit jättejobbigt här. Och det tycker jag också att det har varit. Det har liksom… Alltså det fokuseras väldigt mycket på att vi ska sälja, vi ska sälja, vi ska… /---/ Så är det hela tiden snack ”Ja, men för att det här projektet ska överleva så måste vi sälja, sälja”. Så då har man blivit väldigt påverkad faktiskt av det. Det har varit lite tråkigt att det har tagit över rätt så mycket faktiskt. Samtidigt som det har varit roligt att det går bra för affären och att vi säljer, så är det både positivt och… Det är blandat, väldigt blandade känslor, där. Ibland tycker man liksom ”ja, men det är jättebra”. Men sedan ”var tog det här gamla vägen”, liksom. Alltså man är lite kluven. Fortfarande känner jag det så ibland. (IP 6, projektdeltagare, våren 2007)

Samtidigt som projektdeltagaren ovan talar om sin ambivalens gentemot kommersdiskusens intåg i verksamheten, talas i en annan del av intervjun också om en upplevd avsaknad av principer ur brukarstyrnings- och självhjälpsdiskursen under det andra projektåret:

> …(personal p) har inte riktigt förmågan att se oss som olika individer, utan… Nu ska vi göra så här och ingen diskussion. Så ska det vara. Så. (IP 6, projektdeltagare, våren 2007)

Självhjälpsdiskursens fokus på ”ett individuellt upplägg”, liksom brukarstyrningsdiskursens dialog- och delaktighetsaspekter lyfts alltså fram som frånvarande. Liknande tankar förmedlas av andra deltagare, som i sitt sätt att tala om projektet också beskriver en avsaknad av element ur brukarstyrnings- och självhjälpsdiskurserna.

> Alltså i början så var det ju mycket att vi fick vara med och säga vad vi tyckte och tänkte. Och nu känns det ju bara som om det är (personal q) som bestämmer hur det ska vara. /---/ När (personal q) kom in och… Då blev det helt plötsligt hennes projekt, hennes butik. Då handlade allting om butiken bara. Alla varorna är ju vad hon tyckte. Det var ju inget av vårt gamla kvar. /---/ I början var det mycket att vi alla hade samma visioner. Det var liksom jätteskoj att man kunde vara i samma grupp med människor som hade samma mål… Som ville komma vidare i livet och förbättra det de hade innan. Men nu på sista halvåret så har det bara inte varit någonting, tycker jag. (IP 2, projektdeltagare, våren 2007)

> Jag trodde ändå att man skulle jobba mer ihop här verkligen, att alla var med i allting och bestämde. /---/ Men det är ju en klyfta mellan (personal p och q) och de andra. Det känns som om vissa grejer är väldigt mycket så här… Hemlighetsmakeri. /.---/ Det känns som att de inte... De inte alltid litar på att vi också har idéer eller kan eller… Och det vet jag att många andra också känner. (IP 12, projektdeltagare, våren 2007)

Andra berättelser om konflikter och spänningar mellan olika principer i verksamheten handlar om vilken volym som musik ska spelas på i affären, där det finns deltagare som får huvudvärk av att det spelas för högt samtidigt som hög musik antas attrahera kunder. Att deltagarna i projektet är låginkomsttagare, krockar också med idén om hur man som anställd i en butik ska representera butikens varor.

> D: Vi ska ju ha butikskläder. Vi ska ju ha någonting på oss från butiken.
> I: Jaha.

> D: Men som sagt det är ju… Vi fick två plagg, ett överplagg och ett underplagg, gratis. Och de andra köper vi till halva priset. Men det är klart det blir ändå mycket pengar om man kanske vill köpa en del. (IP 1, projektdeltagare, våren 2007)

Kring butikens klädurval skapas ytterligare en konflikt i det att de storlekar som finns i butiken inte är tillräckligt stora för att passa alla projektdeltagare. Trots att projektets ursprungliga tanke handlar om inklusion får detta tvärtom konsekvensen att vissa deltagare exkluderas från butiken och dess sortiment, ett fenomen som en av projektets personal kommenterar så här:

> Det är många av deltagarna som är lite större då, till exempel (person x) och (person y). Och jag förstår dem, att det känns jättetrist om man inte kan bära kläderna. Att man känner sig kanske lite uttittad och så vidare. Och det är jättesvårt. Samtidigt så kan jag ju inte stå och säga till varenda… För det vore ju ojuste om jag skulle stå och säga till varenda kund att… Ja, men det här är arbetsträning. Alltså förstår du vad jag menar, att det är… Att det skulle vara ett undantag att hon är där. (IP 18, personal, våren 2007)

Den enskildes ensamma promenad

Den rörelse över tid som karaktäriserar Uma Bazaars utveckling som projekt återspeglas alltså på flera plan även i deltagargruppen. Men till skillnad från personalgruppens polariserade rollfördelning verkar den rörelse som projektet genomgår mest bidra till splittring bland deltagarna.

Under det första projektåret talar flera deltagare om projektet som en verksamhet där man får plats utifrån sina egna behov och förmågor. En stark gemenskap beskrivs också genomgående som det allra bästa med verksamheten. Enligt intervjusvaren grundar sig denna gemenskap bland annat i att ”alla hjälper alla” vilket enligt deltagarna föder en tillit mellan individerna i gruppen.

> Hela den biten att komma ut och att här är sådant fruktansvärt trevligt folk har hjälpt mig enormt mycket. Och att jag redan från första dagen har känt att folk här kan jag lita på och de kan hjälpa mig, eftersom de själva har haft en massa problem. Så det känns väldigt bra… Och samhörigheten, det är precis vad jag behöver. (---) Folk bryr sig om en. Hela den biten att det känns som om de har förtroende för mig inom vad jag sysslar med. Och liksom att få lite fria tyglar inom det. Så jag får ansvar också, så jag utvecklas ju på alla bitar egentligen. (IP 2, projektdeltagare, våren 2006)

> Nu märker man att var och en ändå har sin plats här. (…) Det är personkemin som är här, det är… Det är skumt alltså, va. Men här är alla ihopa på något sätt. (IP 4, projektdeltagare, våren 2006)

> Vi förstår varandra och kan prata. Och jag trivs här. Jag tycker att personalen bemöter oss… Alltså de gör ingen skillnad eller någonting, så jag tycker att vi alla är som ett team. (IP 7, projektdeltagare, våren 2006)

I tidigare avsnitt illustreras hur fasarbetet och den metod som arbetet med deltagarna i projektet är uppbyggd kring kan föras tillbaka till två huvudsakliga diskurser:

självhjälpsdiskursen och brukarstyrningsdiskursen. I de deltagarcitat som citeras ovan mer eller mindre haglar begrepp ur just dessa två diskurser, där ”*kan hjälpa mig, lita på, samhörighet, förtroende, fria tyglar, ansvar, utvecklas, var och en har sin plats, alla är ihopa, ingen skillnad* och *som ett team”* utgör några exempel.

Under andra året framträder däremot en större splittring inom gruppen i hur man beskriver projektet. Också i relation till den tidigare upplevda gemenskapen i gruppen finns under det andra projektåret en ambivalent och splittrad hållning. Flera deltagare beskriver fortfarande gemenskapen och stämningen som det bästa med projektet, men parallellt uttrycks också en besvikelse över den splittring som flera upplever har skett. Så här beskriver en av deltagarna under det andra projektåret vad som är det bästa med projektet:

> Jag har lärt mig väldigt mycket. Jag har lärt mig att lita på mig själv. Jag har lärt mig att jag klarar av saker och ting. (IP 6, projektdeltagare, våren 2007)

Personen i citatet ovan talar om projektet utifrån en självhjälpsdiskurs och med en positiv grundinställning, så som gruppen generellt sett också gjorde under det första projektåret. I de två följande exemplen syns självhjälpsdiskursen däremot inte längre till, trots att personerna bakom citaten är samma individer som citeras i stycket ovanför där element ur självhjälpsdiskursen mer eller mindre haglade ut ur intervjupersonernas berättelser.

> I: Vad är det bästa med Uma Bazaar?
> D: Då var det ju gemenskapen.
> I: Då?
> D: Mm. Nu vet jag inte riktigt faktiskt.
> I: Finns det inget som är det bästa med projektet idag?
> D: Nä.
> I: Det sämsta då?
> D: Det sämsta är att folk bryr sig inte.
> I: (paus) Finns det något du saknar och skulle vilja ha mer av?
> D: Ja, som det var innan. För då kände jag mig liksom trygg i det. Jag kände att jag kunde växa på något sätt.
> I: Mm.
> D: Det känner jag inte idag. (IP 2, projektdeltagare, våren 2007)

> D: Istället för att vi är en knuten näve tillsammans, så är alla var för sig men ändå i samma hand, om man nu kan beskriva det så.
> I: Och vad händer med dem som är i handen?
> D: Alla går ju var för sig. Alla får söka sina egna jobb istället. Innan var vi en grupp. Nu är vi individer. /---/ Innan kunde inte någon rubba oss, för vi var ett gäng. Men nu liksom är alla mer splittrade. (IP 4, projektdeltagare, våren 2007)

Medan de tidigare citaten från dessa projektdeltagare bygger på element ut självhjälps- och brukarstyrningsdiskurserna, uppvisar de senare citaten snarare böjningar från någon slags *utanför-* och *klara-dig-själv-diskurs*. Den starka gemenskapen i projektet beskrivs här som borta till förmån för den enskildes ensamma promenad.

Parallellt med talet om gemenskap i det första projektårets intervjuomgång, talades det också om roller, rollfördelning och ansvar. Var och en hade enligt

deltagarcitaten sin egen plats i verksamheten och fick ta ansvar och utvecklas inom olika områden. Deltagare som har kommit in i projektet under andra projektåret beskriver däremot, med något enskilt undantag, sig varken ha en roll i gruppen eller en uppgift i projektet.

> Min roll är väl… Det är väl inte någon speciell roll jag har liksom. Jag hjälper till med vad som behövs. /---/ Det sämsta med Uma Bazaar är nog det att det… Det blir för mycket folk. Man har inte någon bestämd… Man känner inte att man har någon speciell… Alla har inte någon speciell uppgift som den kan känna att detta är mitt. /---/ Nu är det ju rätt så… Det känns ju rätt så meningslöst alltihopa. Med själva projektet alltså, inte med att vara här. (IP 8, projektdeltagare, våren 2007)

> Jag är här av helt egoistiska skäl, faktiskt. /---/ Det är en bra idé tycker jag att ha ett sådant här socialt projekt där man kan vara… Jag är trött på att det ska vara… Att de ska leda någonstans. (IP 11, projektdeltagare, våren 2007)

Sammanfattningsvis framträder alltså en större tomhet och meningslöshet i de bilder som deltagarna tecknar av projektet under det andra projektåret. En av projektdeltagarna uppfattar till och med att verksamhetens inte syftar till att leda någonstans alls. Till viss del kan detta kopplas till att projektet då intervjuerna genomförs är på väg att avvecklas. Men parallellt samanfaller deltagarnas sätt att tala om projektet som splittrat och meningslöst med att de inte längre använder samma diskurser som när de tidigare talade om projektet. Det förefaller alltså inte längre finnas någon institutionell förankring för de tidigare väl använda brukarstyrnings- och självhjälpsdiskurserna i det projekt som drivs under andra verksamhetsåret.

Nya diskurser – förändrade mål

Vad händer då med deltagarnas mål med att delta i verksamheten, när verksamheten själv förändras och ändrar karaktär? En övervägande del av deltagarna i projektet uppger sig vid det första intervjutillfället ha som mål med sitt deltagande att lära sig hur man från grunden bygger upp och driver en affär. Syftet med detta är för de flesta att i framtiden kunna vara delaktiga i att driva verksamheten vidare i form av ett kooperativ. Detta beskrivs också som en utmaning som gör deltagandet spännande, utvecklande och motiverande.

> D: Jag tycker att det var en utmaning att, alltså en intressant grej att få vara med och starta upp en affär och att det var grejer från Indien, att det var Fair trade. /---/ Och att vi förhoppningsvis, deltagarna som är kvar ett och ett halvt år framåt i tiden, ska driva det här som ett arbetskollektiv. Söka egna bidrag. Det tycker jag verkar skitroligt, alltså. Jättespännande. Jag vill vara kvar i det och jag vill lära mig allt från grunden. /---/ Jag tycker att vi allihop ska hjälpas åt. Det ska vara demokrati. Alla ska kunna säga sitt och bli hörda. (IP 6, projektdeltagare, våren 2006)

Parallellt beskriver flera deltagare att de är tveksamma till affärsidén som den är utformad under våren 2006. Utbudet anses generellt sett vara för snävt och tankar om

att sortimentet behöver utvecklas för att verksamheten på sikt ska ha möjlighet att överleva ekonomiskt uttrycks av flera.

> D: Alltså för min del, sortimentet här på Uma Bazaar är ju definitivt inget för mig. Så jag skulle ju inte ens titta när jag gick förbi alltså. Men jag menar det skulle man ju kunna ändra.
> I: Vad skulle du ändra det till då?
> D: Det vet jag inte, men det får man ju liksom komma överens om då.
> I: Mm, vad har du för tankar då?
> D: Nej, men just det här med… Jag menar hur många av Malmös befolkning går och köper indiska kläder? Jag tror inte att det är så många ändå. Jag menar okej om man kan ha det kvar, men utöka sortimentet med lite annat. /---/ Och kanske kolla då hur stor konkurrens det är. Jag menar att få en grej som man är ensam om exempelvis. Det är ju annat. (IP 5, projektdeltagare, våren 2006)

I båda citaten talas om handel och säljande utifrån en *brukarstyrningsdiskurs*. I det första citatet sker detta genom kopplingar mellan begrepp som *starta upp en affär, driva arbetskollektiv, allihop hjälpas åt, demokrati, alla säga sitt och bli hörda*. I det senare citatet sker det genom kopplingar mellan uttryck som *konkurrens, ändra sortiment* och *komma överens om*. Brukarstyrningsdiskursen förefaller alltså i detta perspektiv som tydligt kopplad till deltagarnas målsättning att driva verksamheten vidare i kooperativ form.

Enligt den ursprungliga projektbeskrivningen, där brukarstyrningsdiskursen också artikuleras tydligt, ska deltagarna vara delaktiga såväl i uppstarten som i driften av butiken. I detta arbete anges att allt från inventering och planering av inköp till utveckling och genomförande av marknadsföringen kring butiken ska ingå. Men flera deltagare poängterar i intervjuerna under första projektåret att de upplever en avsaknad av denna delaktighet, på så sätt att deras idéer och tankar kring hur verksamheten kan utvecklas inte tas tillvara. Flera uppger också att de saknar uppgifter att utföra i verksamheten och ibland känner sig uttråkade och understimulerade. Utbildning kring saker som varornas ursprung, säljteknik och hur man startar och driver ett kooperativ uppger ett par projektdeltagare sig också sakna.

> Jag tjatar på (personal n) och (personal m) och dom att nu får ni minsann ta hit en sådan så att vi får lära oss... Vi måste bilda en ekonomisk förening, vi måste söka bidrag, och så måste vi kalla det något annat, ta in något annat i projektet för det kan inte gå att driva som det är nu. Det är rätt krångliga grejer, men jag vill ha reda på allt sådant nu för ett och ett halvt år går rätt så snabbt. (IP 6, projektdeltagare, våren 2006)

> I: Finns det något du saknar och skulle vilja ha mer av?
> D: Ja, kunder. Och det är så också att jag vill gärna ha ut mina idéer för att plocka in kunder.
> I: Vad är dina idéer?
> D: Ja, alltså allt möjligt som lockar in kunder. Alltså tio stycken som går som sandwich på stan. Ja, vad som helst. (IP 4, projektdeltagare våren 2006)

I dessa båda citat finns kopplingar till såväl brukarstyrnings- som självhjälpsdiskurserna i det att deltagarna talar om att *lära oss, bilda förening, driva* och få använda *mina idéer*. Men då kopplingarna sätts i samband med att det handlar

om vad man saknar och tjatar om att få kan citaten tolkas som ett deskriptivt uttryck för en skevhet i projektets brukarstyrningsdiskurs. I praktiken går projektidén ut på att bygga en arbetsträning *i och kring butiken*. Men när själva butikskonceptet och affärsidén haltar, som det gör under första året, handikappas både arbetsträningen och den delaktighet som den är tänkt att innehålla. Brukarstyrningsdiskursen, som flera av projektdeltagarna också utgår från i sitt sätt att tala om syftet med att delta i projektet, förefaller alltså i detta avseende att vara mer förankrad i ”den sociala” delen än i den ”kommersiella” delen av projektet.

Projektets diskursiva brott

Att överge tanken om att ge deltagarna möjlighet att driva vidare butiken i kooperativ form efter projektets slut, framträder i sammanhanget som ett tydligt diskursivt brott mot brukarstyrnings- och självhjälpsdiskurserna. Beslutet att överge denna målsättning fattades av den ursprungliga projektledaren, som kommenterar beslutet så här:

> P: Tanken var ju liksom att kan det här leva vidare som ett självständigt… En egen verksamhet? Kan de driva det själva? Och där har det väl visat sig att nej det… Det… Alltså det skulle behövas minst tre år till… Att de skulle kunna starta någonting…
> I: För att?
> P: … och driva den verksamheten. Alltså, det finns ingen entreprenör ibland dem, som är drivande, som liksom är beredd att jobba över, som tar tag i saker och ting. Det finns ingen här, i det här projektet, som har den rollen.
> I: Hur var då tanken från början när ni skrev projektansökan när man tänkte att det skulle kunna bli så? Vad har fallerat?
> P: Alltså… (---) Alltså får man in en eller två otroligt driftiga personer så skulle… Då finns drivkraften här. Men att… Många som har missbrukat har ju haft egna företag och varit otroligt driftiga även om de har varit kriminella samtidigt. Den gruppen har vi inte här. (Ursprunglig projektledare, hösten 2006)

Snarare än att, i självhjälpsdiskursiv anda, se projektet som ett forum för lärande och utveckling, framställs förmågan att kunna driva en verksamhet här som något deltagarna redan bör ha med sig när de kommer in i projektet. Att ett kooperativ inte bedöms som realistiskt framställs alltså här främst som en brist hos deltagarna, snarare än som ett misslyckande från projektets sida. I detta sätt att tala om verksamheten finns inga element ur brukarstyrnings- eller självhjälpsdiskurserna representerade.

Institutionellt oförankrade diskurser

När butiksverksamheten väl kommer igång under andra året, framträder i sin tur helt andra sätt att tala om målsättningen med att delta i projektet bland projektdeltagarna. Snarare än att lära sig om affärsdrift för att kunna driva verksamheten vidare kooperativt, uppger de allra flesta nu att målsättningen med deras deltagande handlar om att komma närmare arbetsmarknaden. Ingen talar längre om sin målsättning utifrån

brukarstyrningsdiskursen. Av de nytillkomna diskurser som synliggjordes vid genomgången av projektdokumenten och personalens intervjumaterial, så som *produktionsdiskursen, kommersdiskursen* och *ekodiskursen,* syns tydligast ekodiskursen i deltagarintervjuerna under andra intervjuomgången. Ekodiskursen har alltså tillkommit i deltagargruppens sätt att tala om projektet, medan brukarstyrnings- och självhjälpsdiskursen har fallit bort. En rörelse som en ur personalen tidigare i kapitlet beskrev i termer av att ekologin har blivit viktigare än människan. I deltagarnas sätt att tala om sitt mål med att delta i verksamheten framträder under andra projektåret däremot inte längre någon tydlig diskurs. Till skillnad från den målsättning som tidigare artikuleras i gruppen förefaller den nya målsättning som uttrycks i deltagargruppen alltså som diskursivt oförankrad Genom att inte längre ha en egentlig roll i verksamheten eller en institutionell kontext att koppla denna roll till förefaller alltså verksamheten i deltagarnas berättelser under det andra året också som mer eller mindre meningslös.

Extern syn på projektet

Projektets styrgrupp har under verksamhetstiden utgjorts av delar ur personalen i Uma Bazaar[16] samt av en representant från varje samverkande myndighet (arbetsförmedlingen, försäkringskassan och socialtjänsten inom Malmö stad). I de intervjuer som genomförs i december 2006 med styrgruppens externa representanter anser samtliga sig ha behov av projektet. Detta då det vänder sig till en stor och utsatt grupp av klienter/kunder/brukare som är aktuella på respektive myndighet. Måluppfyllelsen i projektet uppfattas vid intervjutillfället även som god eller mycket god, då fem av projektets deltagare vid årsskiftet 2006/07 är i lönebidragsanställning.
Styrkan med projektet, så som det huvudsakligen beskrivs av styrgruppens externa representanter, handlar framförallt om Uma Bazaars vilja och engagemang att skapa lösningar för en utsatt målgrupp. Som fristående initiativ från offentlig sektor beskrivs verksamheten både som seriös och som innehållande en god och intressant grundtanke. Samtliga intervjuade lyfter också fram att de känner ett stort förtroende för dem som har hand om projektets sociala organisering och drift. Huvudsakligen riktar sig detta förtroende mot personal, som i denna rapport har kommit att kallas ”de sociala”. I detta hänseende kan Uma Bazaar i december 2006 sägas ha uppnått en god legitimitet och acceptans hos de myndigheter som de samarbetar med.

> (Samordnaren) är det en väldig ordning och reda med och man vet att hon har varit med ett tag. Med mindre vana i liknande projekt kan det bli tjafs på lägre nivåer, men det känns som om Uma Bazaar har löst dessa frågor. (…) (Handledaren) har rutin att arbeta med människor som är utsatta. (…) (Före detta projektledaren) var känd som Alumas grundare. (…) De är professionella. De har varit med ett tag och har arbetat med denna typ av människor länge. (IP 20 - extern styrgruppsmedlem)

[16] Tidigare var det samordnaren och handledaren som var med i styrgruppen. I den nya organisationen är det projektledaren och handledaren.

> Jag kan känna att (handledaren) är duktig på den här problematiken, missbruk. Det är en man som har erfarenhet och kan. Det känns bra. Han vet att det i början handlar mycket om att bara komma dit och hålla en tid. Det där väldigt primära, men det är där man får börja. (IP 19, extern styrgrupp)

> Jag tycker att projektet är seriöst och att de människor som arbetar där har rätt fokus. Jag har förtroende för dem. (Samordnaren) har jag förtroende för som en seriös professionell människa med ett bra klientperspektiv. (Handledaren) är också en duktig behandlare, professionell och seriös med bra klientperspektiv. (IP 21 – strygruppen)

De risker som lyfts fram kring verksamheten handlar framförallt om två aspekter. Dels att långsiktigheten i projektet inte är säkerställd, då det inte är säkert att verksamheten kommer att kunna bära sig ekonomiskt efter projekttiden. Dels handlar riskerna om att de kommersiella aspekterna kan ta överhand över de sociala.

> Det kan bli för kommersiellt, att det blir försäljningen som styr. Hitintills tycker jag att det har varit okej, men jag har väl känt en vis oro för den förändringen som har hänt nu. (…) För det känns mer kommersiellt nu. Uma Bazaar är ändå medlet för att lyckas med klientarbetet. Affärsverksamheten är inget mål i sig. Blir det så, då har man tappat klientfokus. Men om det ska bära sig själv så måste det ju finnas en ekonomisk bärighet. Och det är bra om man drar det så långt det går, men det får inte vara så att det går över behandlingsmålet. (…) Möjligen, om man kan hitta en balans mellan det kommersiella och (handledarens) människokärlek, så tror jag att det kommer att bli bra. Men det innebär att (handledaren) inte får kompromissa för mycket. (IP 21 – styrgruppen)

Riskerna som lyfts fram av styrgruppens externa representanter kan alltså sammanfattas i en motstridig slutsats som liknar den interna splittring som återfinns inom projektet: *för* kommersiellt eller *inte tillräckligt* kommersiellt för att bära verksamhetsidén ekonomiskt.

Kapitel 7. Slutsats och sammanfattande reflektioner

Nyssens (2006:319ff) talar om en ansträngd relation mellan olika mål som en tendens inom socialt företagande. Iakttagelsen verkar högst tillämpbar även för Uma Bazaar, vars mest signifikanta drag troligtvis utgörs av den splittring i en kommersiell och en social del som konstrueras i verksamheten under projektets gång. En rörelse, som enligt utvärderingsmaterialet tydligt hänger samman med att element ur brukarstyrnings- och självhjälpsdiskurserna, två diskurser som artikuleras tydligt i den initiala projektidén, försvinner ut ur sättet som projektet beskrivs på. När dessa diskurser konkurreras ut ur det fält av diskurser som används för att beskriva verksamheten, blir de istället en del av *det diskursiva fältet*. Begreppet diskursivt fält används inom diskursteorin för att beskriva alla de möjligheter som en viss diskurs utesluter. Genom att utesluta andra sätt att förstå verkligheten än de som ingår i diskursen, kan en diskurs också beskrivas som en reducering av möjligheter (Winther Jörgensen & Phillips, 2000:33-34). Och det är här, i denna reduktion, som brukarstyrnings- och självhjälpsdiskurserna hamnar när de inte längre passar in i de böjningsmönster som används för att tala om vad Uma Bazaar är.

I bearbetningen av materialet från den första intervjuomgången med deltagargruppen förefaller brukar- och självhjälpsdiskursen däremot vara något som används frekvent för att tala om projektet. Diskurserna används både när det talas om butiken, om gruppgemenskapen och om den enskilda utvecklingsprocessen. Om man, så som vi har sett projektpersonalen göra, gör en uppdelning mellan en så kallat social och en kommersiell del i projektet verkar det framförallt råda en diskursiv samstämmighet kring hur personal, deltagare och dokument beskriver den sociala delen i verksamheten under första året. Såväl självhjälps- som brukarstyrningsdiskursen finns genomgående med i det sätt som projektet här omtalas på. Det projektet beskriver sig vara överensstämmer i detta avseende väl med hur deltagarna säger sig uppleva det. Däremot framträder en skevhet kring den så kallat kommersiella sidan, där en avsaknad av delaktighet i utvecklingen av affärsverksamheten beskrivs i deltagargruppens intervjuer.

Då både brukarstyrnings- och självhjälpsdiskurserna under andra året faller ut ur det sätt som deltagarna talar om projektet på, kan detta tolkas som en spegling av att diskurserna inte länge finns förankrade inom den institutionella kontext som omger projektet. Som en följd förefaller även ”det sociala”, tolkat i termer av hur det ursprungligen framställs i projektidén, att falla samman. Istället för gemenskap, lärande, rollfördelning och ansvar blir begrepp som meningslöshet och splittring ledord i deltagarnas beskrivning av verksamheten.

Som empiripresentationen visar, tydliggörs också en förskjutning i projektets mål under projekttidens gång. Från att målet har handlat om att ”*skapa en kedja av åtgärder som ska leda motiverade personer ur målgruppen från hemlöshet till ett*

värdigt och meningsfullt liv" ändras målet till att sälja attraktiva varor "*med det unika mervärdet att gynna en hållbar utveckling – socialt, ekonomiskt och ekologiskt.* Det som ursprungligen omtalas som projektets medel, de vinstdrivande aspekterna, artikuleras i detta sätt att tala om projektet snarare som verksamhetens mål. Konsekvensen av att "det sociala" konkurreras ut från verksamheten och att mål och medel byter plats, blir också att konceptet "socialt företag" inte längre blir användbart för att beskriva den verksamhet som drivs i projektet. Snarare omvandlas verksamheten under projekttiden i riktning mot vad som skulle kunna sägas vara ett mer renodlat företag.

Och när det vinstdrivande inte längre ses som ett medel utan snarare beskrivs som ett mål, skapas inte bara interna spänningar i personalgruppen. Att det som tidigare varit ett medel nu omvandlas till ett mål skapar ytterst konsekvenser för deltagargruppen. Under första projektåret uppgav deltagargruppen generellt att deras målsättning med att delta i verksamheten var att bli kooperatörer, en målsättning som i sin tur gick hand i hand med ett brukarstyrningsorienterat sätt att förstå projektets innehåll på. När brukarstyrningsdiskursen så faller ur sättet som verksamheten beskrivs på, ändras också gruppens uttalade målsättning med att vara i projektet. Den målsättning som gruppen nu uttrycker med sitt deltagande handlar framförallt om att komma närmare arbetsmarknaden, en målsättning som också stämmer väl överens med projektets mål för deltagargruppen. Däremot förefaller denna målsättning, till skillnad från den som tidigare artikuleras i gruppen, som diskursivt oförankrad. I deltagarnas sätt att tala om verksamheten – och sig själva – framträder under andra projektåret inte längre någon tydlig diskurs. Genom att inte längre ha en egentlig roll i verksamheten eller en institutionell kontext att koppla denna roll till framträder alltså deltagarnas sätt att tala om projektet under det andra året som något mer eller mindre meningslöst.

Måluppfyllelse – för brukare och projekt

Kan de resultat som nu har sammanställts på något sätt då användas för att mäta en måluppfyllelse för deltagargruppen? Å ena sidan kan det ju konstateras att det mål som sattes upp för verksamheten i den ursprungliga projektbeskrivningen, att omkring sju av projektets deltagare vid projektets slut skulle ha uppnått fas fyra och därmed kunna anställas på lönebidrag i butiken, i stort sett har uppnåtts. Sex av projektets deltagare är vid projekttidens slut anställda på lönebidrag i butiken. Då en av deltagarna gick in i projektet med en lönebidragsanställning, har enbart fem av projektets totalt 23 deltagare nått upp till verksamhetens mål under projekttidens gång. Granskas dessa siffror ytterligare visar det sig dessutom att fyra av dessa fem varken har en bakgrund som bostadslös eller missbrukare. Projektets ursprungiga måluppfyllelse, som riktades mot en målgrupp huvudsakligen bestående av *hemlösa* tidningsförsäljare, börjar härigenom halta. Att projektet delfinansierats med statliga projektmedel som har öronmärkts för just arbete mot hemlöshet, gör i sin tur att den haltande måluppfyllelsen blir än mer påtaglig.

Sett utifrån de enskilda deltagarnas perspektiv handlade målet med deltagandet om att lära sig att *klara av och behålla ett arbete*. Att samtliga ur den lönebidragsanställda gruppen, förutom en som arbetar på ett annat ställe, efter projektslut arbetar kvar i butiken antyder att denna målsättning kan bedömas som fullföljd – i alla fall för den knappa fjärdedel av projektets deltagare som har uppnått fas 4 och lönebidrag. Målet för butiken, att kunderna skulle komma dit för att varorna lockar, kan väl också sägas ha uppfyllts vid projektets slut då omsättningen i butiken under projektets andra år ökade. Under projekttiden uppnås däremot aldrig en så pass stor omsättning att butiken kan bära sina egna omkostnader, vilket å andra sidan kan betraktas som en misslyckad måluppfyllelse.

Arenor, sektorer och sfärer

Som ursprungsidé är Uma Bazaar närmast att betrakta som en hybrid mellan de båda grundtyper av organisationer som Wijkström och Einarsson (2006:14) kallar *föreningen* och *företaget*. I kapitlet med tidigare forskning framgick att Uma Bazaars organisationsform, så som den beskrivs i den ursprungliga projektbeskrivningen, ganska tydligt också kan relateras till organisationskonceptet för socialt företagande[17]. Frågan är bara om ett socialt företag är en organisation där principer från de olika organisationsformerna interagerar – eller konkurrerar. Trots en pågående hybridiseringsprocess mellan olika institutioner i samhället påpekar Wijkström och Einarsson (2006:23) att en betydande grad av organisatorisk särart ändå upprätthålls mellan olika sektorer i samhället som en följd av gemensamma sektoriella föreställningar och tillhörande institutionella arrangemang. I detta perspektiv skulle Uma Bazaar kunna betraktas som en hybridverksamhet där de olika särarterna inte har lyckats att integrera sina olika sektoriella föreställningar och därför också har splittrats i en ”social” och en ”kommersiell” del. Försöket att utveckla ett socialt företag kan därför betecknas som misslyckat. Frågan är då vad som gick fel?

Frånsteg från tankemodellen

I den programteori och idémässiga tankemodell som tecknas för Uma Bazaar vid projektets start, beskrivs verksamheten som ett projekt som ska drivas inom ramen för en demokratisk föreningskontext. Som en del av den globala gatutidningsrörelsen och i egenskap av förening ska Situation Syd samarbeta med andra ideella föreningar och kooperativ för att på sikt kunna erbjuda hemlösa ett brett socialt stöd i frågor som rör allt från arbete och praktik till boende och fritid. Arbetet ska enligt projektplanen ske i en anda av delaktighet med deltagargruppen.

Även om Uma Bazaars programteori stämmer väl överens med hur sociala företag vanligtvis definieras, finns redan i initialfasen vissa punkter där principerna

[17] Se definition av socialt företag under del 1 i rapporten

skiljer sig åt. I fallet Uma Bazaar går det därför att lyfta fram ett par aspekter i organiseringen och driften av verksamheten som kan hjälpa till att sprida ett förklarande ljus över vissa delar av frågeställningen om vad som gick fel. Exempelvis bör initiativ till socialt företagande enligt vedertagna definitioner[18] karaktäriseras av en ”kollektiv dynamik”. Idén till liknande verksamhet bör alltså komma från en grupp av människor, gärna brukare, som tillsammans vill förändra en situation till det bättre. Projektidén till Uma Bazaar växte däremot inte fram på kollektiv väg ur föreningen Situations Syds verksamhet. Snarare uppstod den hos en enskild individ, den ursprungliga projektledaren. Idén att importera varor från u-landskooperativ kom enligt projektbeskrivningen till henne då hon befann sig på en resa i Indien. Projektidén utvecklades sedan i samarbete mellan projektledaren och projektets samordnare, som i sammanhanget skulle kunna beskrivas som verksamhetens organisatoriska och sociala ingenjör. Ytterligare en aspekt av Uma Bazaars organisering handlar om att socialt företagande enligt idéns grundprinciper ska drivas demokratiskt. I den ursprungliga organisationsutformningen för Uma Bazaar innehades däremot rollen som projektledare, ordförande i Situation Syd och ägare till det bolag som importerar varor till butiken av en och samma person, projektledaren. En person sitter alltså på samtliga styrfunktioner för verksamheten, vilket idémässigt skär sig med tanken om en demokratisk styrform.

Vid omorganisationerna i samband med den ursprungliga projektledarens frånträde sker rekryteringen av en ny projektledare också i en enskild process där den ursprungliga projektledaren ensam genomför rekryteringen. Och här, i denna process, faller också brukarstyrningsdiskursen och det ”sociala” ut ur verksamheten eftersom varken den så kallat ”sociala” kompetensen eller brukarna finns representerad i rekryteringsprocessen. Som ny projektledare rekryteras en person utan någon erfarenhet av eller utbildning kring socialt arbete eller sociala frågor. I detta hänseende styrs alltså projektet inte heller demokratiskt, vare sig i relation till brukare eller anställda personal, vilket utgör ytterligare ett frånsteg från den ursprungliga idén som tecknas i projektplanen.

Genom bytet av personal faller projektets ursprungliga programteori också slutligen ut ur verksamheten. Syftet med den affärsidé som under projektets andra år utvecklas i butiken skär sig också ideologiskt på flera sätt med projektets ursprungliga mål och målgrupp. Som framgår i rapporten ligger exempelvis kläderna som säljs i butiken i en prisklass som projektets deltagare inte rimligen har råd att bekosta med sin egen inkomst. Projektets förändrade fokus beskrivs nu också av ”den sociala” personalen i termer av att ekologin blir viktigare än människorna. Satt i perspektiv av att idén till affärsrörelsen ursprungligen inte kommer från brukarna och att rekryteringen av en ny projektledare sker genom en odemokratisk process, kan krocken mellan projektets affärsverksamhet och sociala mål förstås tydligare.

[18] Se t ex EMES definition, ett europeiskt nätverk av forskare som forskar kring socialt företagande. Del 1 i rapporten

Legitimitet för överlevnad

Enligt nyinstitutionell organisationsteori är legitimitet ett konkurrensmedel som säkrar organisationers resurstillgångar och överlevnadschanser i institutionella fält. Hur påverkar då detta en organisation som Uma Bazaar, som i sin hybrida organisationsform både är en butik och ett socialt projekt och därför också verkar såväl inom som utom ett specifikt institutionellt fält? I genomgången av utvärderingsmaterialet framstår ganska tydligt att den splittring som konstrueras i verksamheten i en social och en kommersiell del också handlar om en splittring mot vilka fält som de olika projektmedarbetarna arbetar – och identifierar sig. Den så kallat kommersiella personalen arbetar huvudsakligen kundorienterat med att bygga upp ett affärskoncept som håller marknadsmässigt, medan den sociala personalen huvudsakligen lägger vikt vid aspekter i verksamheten som skapar legitimitet för verksamheten bland aktörer i det institutionella fält som hanterar – och finansierar – sociala frågor lokalt och nationellt. De spänningar som skapas mellan olika mål inom verksamheten, framstår i detta perspektiv inte heller som särskilt förunderliga.

Idén om att genom socialt företagande försöka skapa nya rehabiliterings- och inklusionsmöjligheter för hemlösa skulle i sammanhanget också kunna tolkas som en av de projektidéer som förefaller mest effektiv i initialfasen av projekttiden eller som retorik för att locka finansiering. Enligt Meyer och Rowan (1977:348ff) bygger organisatorisk retorik ofta på rationaliserade myter om vad om är effektivt. Genom att appellera till gatutidningsrörelsen och Situation Syds tidigare etablerade verksamhet med tidningen Aluma i Malmö, anspelar projektansökan på rationaliserade myter från tidigare framgångskoncept i föreningens arbete med hemlösa. Ett arbete som redan har vunnit legitimitet bland både lokalt och nationellt förankrade myndigheter. När den ursprungliga målgruppen av hemlösa tidningsförsäljare såväl som den ursprungliga tanken att låta målgruppen driva vidare verksamheten som socialt kooperativ däremot faller ut ur konceptet, fokuseras istället en annan rationaliserad myt i nästa projektansökan. I detta fall ställs ansökan till den egna kommunen som påpassligt nog använder sig av samma rationaliserade myt vid samma tidpunkt. Den som under 2007 besöker Malmö kan inte missa budskapet. På varje infartsväg till staden hälsas besökare välkomna till Sveriges första ”Fairtrade city”. Båda de projektansökningar som produceras av Uma Bazaar för att söka projektmedel kan därför tydligt sägas projicera en bild av den egna verksamheten som en ”modern” organisation som befattar sig med aktuella frågor och viktiga dilemman. Enligt nyinstitutionell teori agerar organisationen därför helt rätt i syfte att uppnå och åtnjuta legitimitet hos externa finansiärer.

Om verksamheten kommer att finnas kvar i ett lite längre tidsperspektiv och hur den i så fall kommer att formas och utvecklas ligger utanför denna rapports möjlighet att sia om. Själva butiken drevs fram till och med januari 2008 vidare med hjälp av föreningsbidrag från Malmö stad och fem av de lönebidragsanställda deltagarna arbetade då kvar i butiken. Projektets senare projektledare arbetade också kvar i butiken som handledare på halvtid. Enligt den ursprungliga projektledaren, som fortfarande är ordförande för Situation Syd och därför också ansvarig för driften av

verksamheten, har den senare projektledaren meddelat att hon framöver vill satsa helhjärtat på sitt arbete med fair trade och ekologi. Vid en eventuell fortsatt drift av butiken efter januari 2008, är hon därför förhindrad att fortsätta sitt engagemang i Uma Bazaars verksamhet.

Rekommendationer

I sin analys av det svenska civilsamhällets expansion och förändring talar Wijkström och Einarsson (2006:8) om ett samhällsvetenskapligt tomrum i relation till det sprängfulla sociala landskap som civilsamhället idag utgör. Som tidigare har påpekats understryker denna liknelse att det idag finns en begränsad kunskap kring det svenska civilsamhället och dess aktörer, trots den expansion och förändring som denna sektor under senare år har genomgått. Satt i relation till den bristfälliga kunskap kring den ideella sektorn som Wijkström och Einarsson här talar om, kan man fråga sig om det är etiskt försvarbart att driva – och finansiera – ett så pass experimentellt projekt som Uma Bazaar? Om svaret trots allt är ja, uppstår följdfrågan hur långt det i så fall är okej att gå i experimenterandet med utsatta grupper i samhället?

Som en enskild aktör inom den ideella sektorn framstår Uma Bazaar som en sårbar verksamhet, inte minst då verksamhetens utveckling till stor del är beroende av de få projektmakare som är med om att teckna projektet. Vems ansvar är det – och vad händer – när de projektmakare som står bakom en projektidé drar sig ut ur verksamheten under projektets gång, så som har skett i Uma Bazaars fall? Vem ansvarar då för att föra projektet i hamn och se till att brukargruppens behov säkerställs i processen? Ja, det självklara svaret borde vara den projektägande föreningen och ytterst dess styrelse. Men i fallet Uma Bazaar omtolkas istället projektidén av en ny grupp interna projektmakare. I en parallell process omkonstrueras både projektets mål och målgrupp, samtidigt som konsekvenserna ytterst drabbar projektdeltagarna. När personalen i den idéburna verksamheten förändrades, gjorde alltså även verksamhetens idéer detsamma. Så vem ansvarar egentligen ytterst för att en verksamhet av det här slaget verkligen håller måttet? Och vem ser till att deltagarna inte far illa i processen när den projektägande föreningen inte fullföljer de mål som olika statliga finansiärer har betalat ut miljontals kronor för att stödja?

En viktig fråga att fundera över är hur olika former av stödstrukturer kring sociala företag skulle kunna bidra till att minska denna specifika organisationsforms sårbarhet, ur affärsmässiga såväl som brukarorienterade perspektiv. Ytterligare en infallsvinkel som utvärderingen av Uma Bazaar kan bidra med, är möjligheten att fortsättningsvis kritiskt granska följande två kriterier vid ett eventuellt övervägande att finansiera en verksamhet som delvis drivs med marknadsmässiga principer:

1. Är idén till verksamheten kollektivt grundad och uttrycks den som ett behov av en grupp av brukare?

2. Är styrningsstrukturerna för verksamheten förenliga med principer av delaktighet och demokrati?

Förutom att göra en bedömning kring verksamhetens sociala värde, har projektfinansiärer i dessa fall även att ta hänsyn till om den affärsidé som tecknas är rimlig som en framtida kooperativ verksamhetsform – för såväl målgrupp som marknad. En relevant frågeställning att fundera över i sammanhanget är därför också i vilken mån projektfinansiärer idag besitter den kompetens som krävs för att kunna göra en sådan bedömning – och i vilken mån en liknande hybridkompetens finns etablerad bland den grupp av personer som vill driva en idé genom socialt företagande? Om kompetensen eller erfarenhet saknas hos brukarna, hur planerar de att tillföra verksamheten denna kompetens?

Rörelsen från valt till betalt förtroende, som Wijkström och Einarsson (2006) talar om som en tydlig trend i det samtida svenska civilsamhället, innebär att en ökad del av arbetet i den ideella sektorns organisationer idag utförs av avlönade anställda. Avlönade anställda har inte, till skillnad från föreningsmedlemmar, något formellt inflytande i organisationen. Enligt Wijkström och Einarsson sker denna rörelse på alltså bekostnad av medlemmarnas delaktighet och ideella engagemang. Iakttagelsen är applicerbar även för Uma Bazaar, där inga föreningsmedlemmar under projekttiden är ideellt aktiva i verksamheten. Även de båda andra rörelser som Wijkström och Einarsson (ibid.) talar om, som handlar om en ökad produktion av service och ett tilltagande näringslivsmässigt tänk inom den ideella sektorn, är analytiskt träffsäkra för Uma Bazaarsen verksamhet. Parallellt med en pågående professionalisering, där organisationernas verksamhet alltmer kontrolleras och styrs via externa revisioner och utvärderingar, hotar dessa rörelser enligt Wijkström och Einarsson att urholka det svenska föreningslivets demokratiska traditioner. Att öka kontrollen på små aktörer som driver stora projekt, verkar därför inte heller som en klockren – eller okomplicerad – lösning.

Som utvärderare har jag i dagsläget inte några självklara eller enkla svar på de frågor som jag här ställer upp. Däremot framstår det som relevant att, i ett samhälle där sektoriella gränser i allt högre grad överskrids i olika organisationsformer, föra en diskussion kring liknande frågeställningar. När civilsamhället befinner sig i en pågående och snabb förändring, hur kan offentliga aktörer och statliga finansiärer möta upp denna förändring i en process där nya projektidéer kan få möjlighet att prövas och utvecklas samtidigt som utsatta målgrupper genom initiativen inte utsätts för sociala experiment? Det är en fråga för framtiden.

Referenser

Ahrne, Göran (1999a) ”Organisationer och människor” i Ahrne, Göran & Hedström, Peter (red.) (1999) *Organisationer och samhälle – analytiska perspektiv* Lund: Studentlitteratur

Ahrne, Göran (1999b) ”Organisationers mål, kollektiva resurser och makt” i Ahrne, Göran & Hedström, Peter (red.) (1999) *Organisationer och samhälle – analytiska perspektiv* Lund: Studentlitteratur

Ahrne, Gören, Christine Roman och Mats Franzén (2003) *Det sociala landskapet. En sociologisk beskrivning av Sverige från 1950-talet till början av 2000-talet* (3:e uppl) Göteborh: Korpen

Bolman Lee G. & Deal, Terrence E. (2006) *Nya perspektiv på organisation och ledarskap*, Lund: Studentlitteratur

Börjesson, Mats & Palmblad, Eva (red.) (2007), *Diskursanalys i praktiken. Texter, bilder, samtal.* Stockholm: Liber

Defourny, Jaques (2001) ”Introduction: From the third sector to social enterprise” i Borzaga, Carlo and Jaques Defourny(eds), *The Emergence of Social Enterprise*, London/New York: Routledge

Defourny Jacques and Marthe Nyssens (2006) ”Defining social enterprise” i Marthe Nyssens (ed.) *Social Enterprise At the crossroads of market, public policies and civil society*, London/New York: Routledge

Defourny, Jaques & Marthe Nyssens (2008) “Social Enterprise in Europe: Introduction to an Update” in Defourny & Nyssens (eds.) *Social Enterprises in Europe: Recent Trends and Developments*, EMES European Research Network, WP no. 08/01

DiMaggio, Paul J. & Powell, Walter W. (1991). ”The Iron Cage Revisited: Institutional Isomorphism and Collective Rationality in Organizational Fields”. I: DiMaggio, Paul J. & Powell, Walter W. (red.) *The New Institutionalism in Organizational Analysis*. Chicago: The University of Chicago Press.

Donaldson, Stewart I. ”Theory-Driven Program Evaluation in the New Millenium” i Donaldson, Stewart I. & Michael Scriven (2003) *Evaluating Social Programs and Problems. Visions for the New Millennium*. London: Sage publications

Gubrium, Jaber F. & Holstein, James A (1997), *The New Language of Qualitative Methods.* New York, Oxford: Oxford University Press

Hammersley, Martin (2003), ”Conversation analyses and discourse analysis: methods or paradigms?” *Discourse & Society*, Vol. 14, No 6, 751–781

Hedin, Ulla-Carin, Herlitz, Urban & Kuosmanen, Jari (2005) *Exitprocesser och empowerment. En studie av sociala arbetskooperativ i Vägen ut-projektet*. Norrköping: Rapport 19 i Kriminalvårdens forskningskommittés rapportserie.

Järvinen, Margaretha ”Interview i en interaktionisktik begrebsramme” i Järvinen, Margaretha & Mik Meyer, Nanna (red.) (2005), *Kvalitative metoder i et interaktionistisk perspektiv. Interview, observationer og dokumenter*. Köpenhamn: Hans Reitzels forlag
Kvale, Steinar (1997) *Den kvalitativa forskningsintervjun*. Lund: Studentlitteratur

Löfstrand, Cecilia (2003). *Boendetrappor & bostadslöshetskarriärer i Göteborg – en pilotstudie*. Stockholm: Égalité.

Löfstrand, Cecilia (2005). *Hemlöshetens politik. Lokal policy och praktik*. Doktorsavhandling. Malmö: Égalité.

Magnusson, Jan & Meeuwisse, Anna (2000) ” Gatutidningen Situation Sthlm Ny organisation i en förändrad välfärdsstat” i Runquist, Weddig & Swärd, Hans (red.) *Hemlöshet En antologi om olika perspektiv och förklaringsmodeller* Stockholm: Carlssons

Magnusson, Jan (2002) *Ny situation Ny organisation Gatutidningen Situation Sthlm 1995 – 2000*, Lund: Lunds universitet, Socialhögskolan, Avhandling Dissertations in Social Work 9

Meyer, John & Brian Rowan (1977) *Institutionalized Organisations: Formal Structures as Myth and Ceremoni.* The American Journal of Sociology

Nordfeldt, Marie (1999). *Hemlöshet i välfärdsstaden. En studie av relationerna mellan socialtjänst och frivilliga organisationer i Stockholm och Göteborg*. Doktorsavhandling. Geografiska regionstudier nr 39. Uppsala universitet: Kulturgeografiska institutionen.

Nyssens, Marthe (2006) ” Social enterprise at the crossroads of market, public policy and civil society” i Marthe Nyssens (ed.) *Social Enterprise At the crossroads of market, public policies and civil society*, London/New York: Routledge

Sahlin, Ingrid (red.) (1996a). *Projektets paradoxer*. Lund: Studentlitteratur.

Sahlin, Ingrid (1996b). *På gränsen till bostad. Avvisning, utvisning, specialkontrakt*. Doktorsavhandling. Lund: Arkiv förlag.

Sahlin, Ingrid (2000). ”Den sekundära bostadsmarknaden och dess betydelse för 1990-talets hemlöshet”. I: Runquist, Weddig & Swärd, Hans (red.). *Hemlöshet – en antologi om olika perspektiv och förklaringsmodeller*. Stockholm: Carlsson Bokförlag.

Sahlin, Ingrid (2004) ”Central State and Homelessness Policies in Sweden: New Ways of Governing”, *European Journal of Housing Policy* 4(3), December 2004, 345-367

Scott, Richard W & Meyer, John (1991) *Institutional Environments and Organizations. Structural Complexity and Individualism*. Sage Publications, Thousand Oaks

Seale, Clive (1999), ”Quality in Qualitative Research.” *Qualitative Inquiry*, Vol. 5, No 4, 465–478

Silverman, David (2001), *Interpreting Qualitative Data. Methods for Analysing Talk, Text and Interaction.* London, Thousand Oaks, New Dehli: SAGE Publ.

Socialstyrelsen (2002). *Plan för Socialstyrelsens utvecklingsarbete 2002- 2004 för att motverka hemlöshet*. Skrivelse. Stockholm: Socialstyrelsen.

Socialstyrelsen (2005) *ASI – en strukturerad intervjumetod för bedömning av alkohol- och narkotikarelaterade problem*, Stockholm: Socialstyrelsen/ Centrum för utvärdering av socialt arbete

Socialstyrelsen (2006a) *Hemlöshet i Sverige 2005 Omfattning och karaktär* Stockholm: Socialstyrelsen

Socialstyrelsen (2006b) *Lokala hemlöshetsprojekt 2002 – 2005 – resultat, slutsatser och bedömningar,* Stockholm: Socialstyrelsen

SOU 2001:95. *Att motverka hemlöshet – en sammanhållen strategi för samhället.* Slutbetänkande från Kommittén för hemlösa.

Stern, Charlotta(1999) ”Nyinstitutionell organisationsteori” i Ahrne, Göran & Hedström, Peter (red.) (1999) *Organisationer och samhälle – analytiska perspektiv* Lund: Studentlitteratur

Stryjan, Yohanan & Pestoff , Victor (2008) ”Sweden” in Defourny & Nyssens (eds.) *Social Enterprises in Europe: Recent Trends and Developments*, EMES European Research Network, WP no. 08/01

Svedberg, Lars (2005) ”Det civila samhället och välfärden – ideologiska önskedrömmar och sociala realiteter” i Amnå, Erik (red.) *Civilsamhället – Några forskningsfrågor*. Stockholm: Gidlunds förlag

Swärd, Hans (1998). *Hemlöshet. Fattigdomsbevis eller välfärdsdilemma?* Lund: Studentlitteratur.

Swärd, Hans (1999). ”Att forska om utsatta”. *Socialvetenskaplig tidskrift*, 6, (2): 172-183.

Swärd, Hans (2000). ”Teser och föreställningar om hemlösa och hemlöshet i dagens samhälle”. I: Runquist, Weddig & Swärd, Hans (red.) *Hemlöshet. En antologi om olika perspektiv & förklaringsmodeller*. Stockholm: Carlsson Bokförlag.

Swärd, Hans (2003). ”Ord och bild från samhällets botten”. I: Meeuwisse, Anna & Swärd Hans (red.). *Den ocensurerade verkligheten i reportage, bild och undersökningar*. Stockholm: Carlsson Bokförlag.

Westlund, Hans (2001)(Red) *Social Ekonomi i Sverige*. Fritzes, Stockholm

Wijkström, Filip & Tommy & Lundström (2002) *Den ideella sektorn: organisationerna i det civila samhället*, Stockholm: Sober

Wijkström Filip och Einarsson Torbjörn (2006) *Från nationalstat till näringsliv? Det civila samhällets organisationsliv i förändring*, Stockholm: Ekonomiska forskningsinstitutet vid Handelshögskolan i Stockholm

Winther Jørgensen, Marianne & Phillips, Louise (2000), *Diskursanalys som teori och metod.* Lund: Studentlitteratur

LUNDS UNIVERSITET
Socialhögskolan

Meddelanden från Socialhögskolan är en skriftserie där forskare och lärare vid Socialhögskolan presenterar aktuell forskning och viktiga erfarenheter från socialt arbete och socialpolitik.

ISSN 0282-6143

Serien är elektronisk och kan avgiftsfritt laddas ner via Socialhögskolans hemsida: www.soch.lu.se/Mserien/